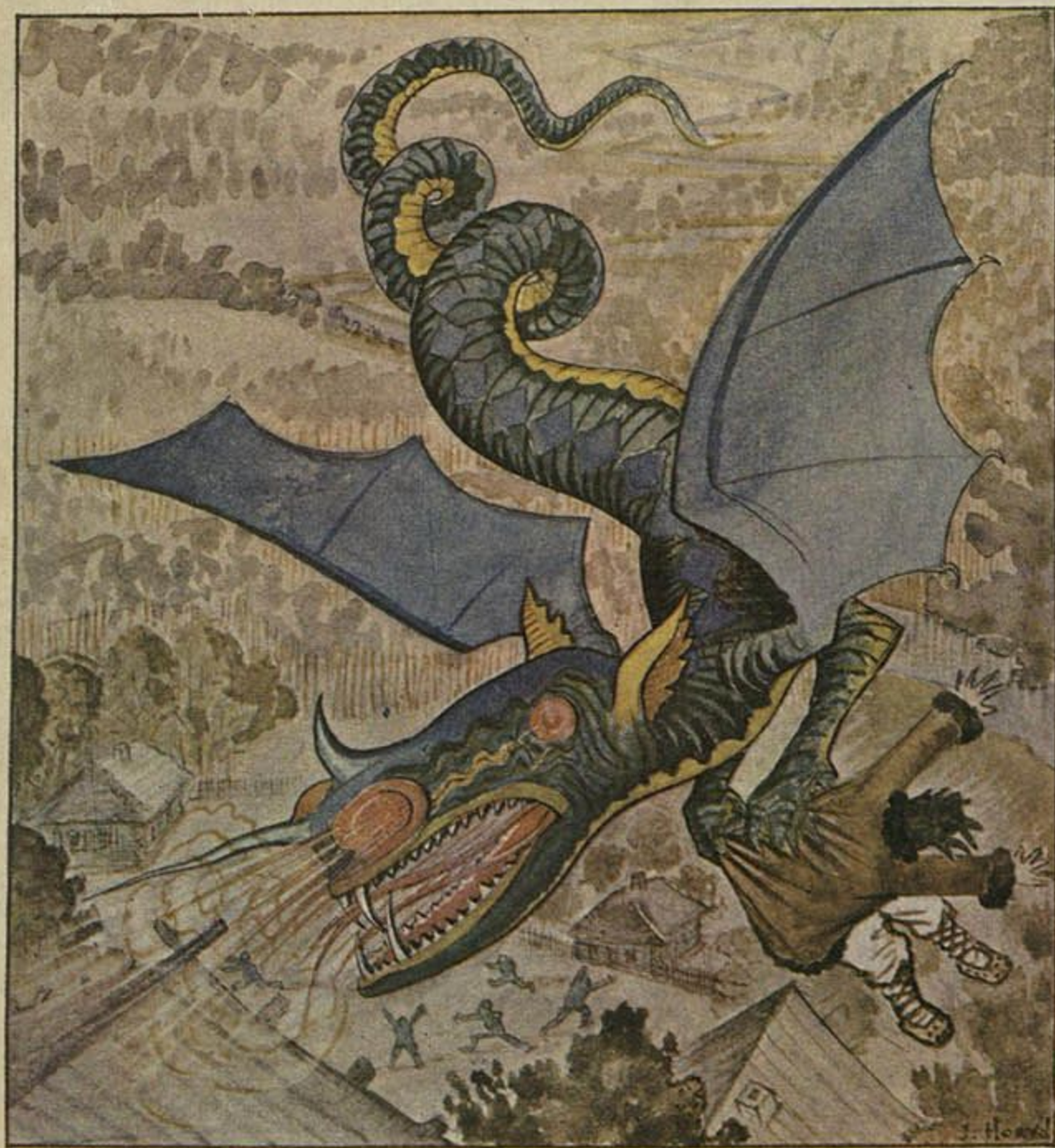

Ба 38455

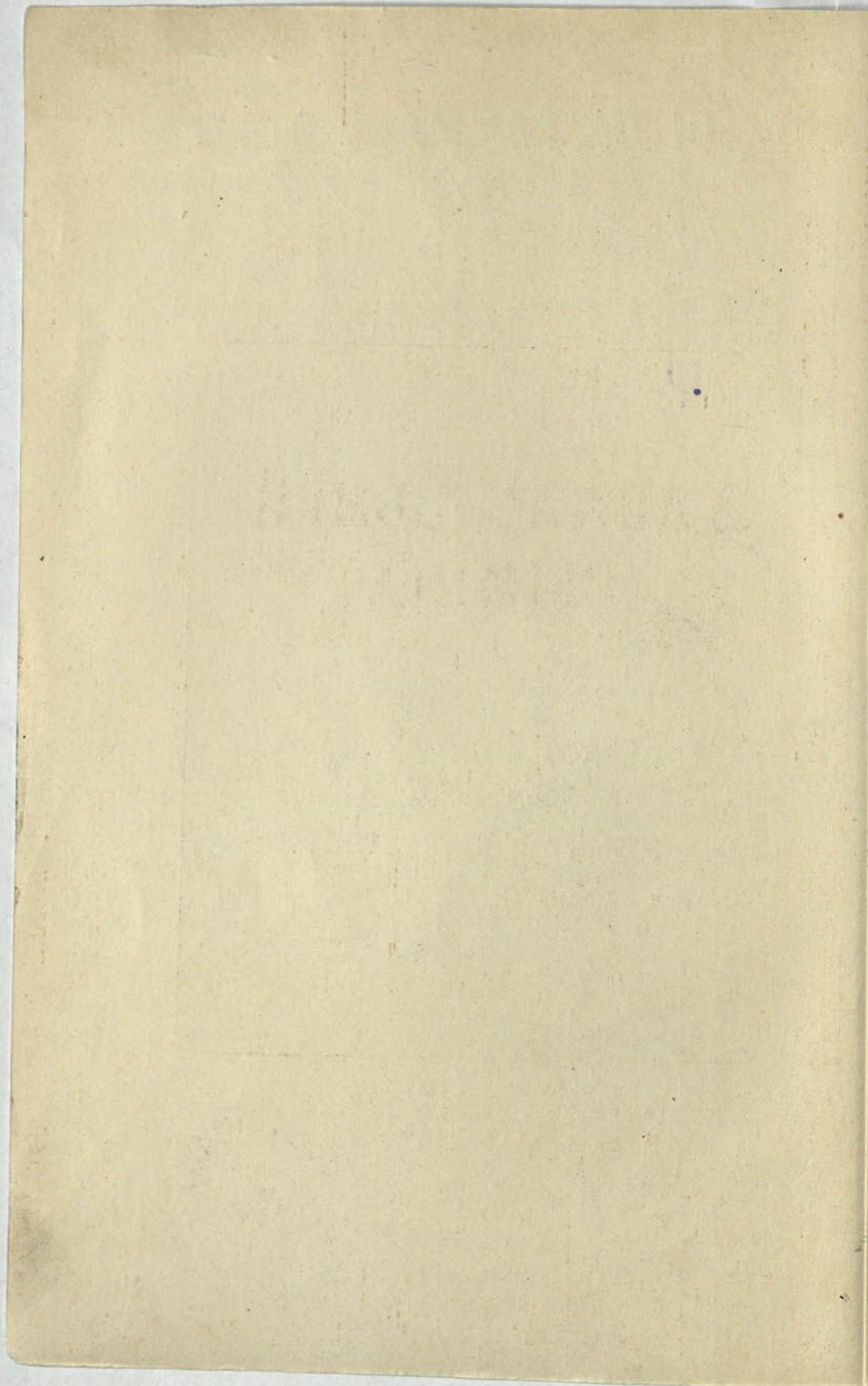
КНИЖНЯ ДЛЯ МОЛОДЗІ N 2
БЕЛАРУСКІЯ
(КРЫВІЦКІЯ) КАЗКІ N 1

КАВАЛЬ, ЗЬМЕЇ, РЫМША

№ 2 КНИЖНЯ ДЛЯ МОЛАДЗІ. № 2

БЕЛАРУСКІЯ (КРЫВІЦКІЯ) КАЗКІ.

КНИЖКА 1-ая

Бел. аддзел

1994 г.

КАВАЛЬ. ЗЬМЕЙ РЫМША

ВІЛЬНЯ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ 1929 ГОД.

25. 11. 2009

Drukarnia „Lux”, Wilno, Portowa 7

КАВАЛЬ.

У якімсь гаспадарсьцьве быў калісь вялікі голад, ня было чым жывіцца ня толькі статку, але і людзём. Паелі яны і той корм, што жывілася жывёла. Вось паміраюць людзі з голаду, бы аб восень мухі. Але адны паміраюць, а другія родзяцца. І чым горшы голад, тым балеі родзіцца дзяцеі. І вялеў цэсар забіваць малыя дзеці, каб ня множыліся людзі, бо і гэтым ня маш чаго есьці. Вось ходзяць цэсарскія слугі ды забіваюць дзеці або топяць іх у рацэ, бы шчаняты. Плачуць, убіваюцца маткі, ломяць руцэ ды рвуць на сабе косы. Ведама, маткам заўсюды дзяцеі шкада. Але цэсарскія слугі ня маюць літасьці, — забіваюць дзеці, льлюць анельскаю кроў.

Вось у тым гаспадарсьцьве тады жыла сабе адна жанчына. Яна мела радзіці дзяцё, як яе гаспадара забралі ў маскалі. Баіцца яна, каб цэсарскія слугі не забілі ейнага дзіцяці. Што тут рабіці? Куды тут схаваць дзіця, як яно родзіцца? Думала яна, думала ды надумалася. Надрала гэта яна полак, наклала ў лубянку, закінула яе на плечы ды пайшла ў лес.

Ведама, лес вялікі — ня маш яму ні канца, ні краю. Жыві ў іім хоць век, — ніхто ня трапіць. Вось ідзе тая маладзіца ды ідзе, назьбірае ягадаў, прагоне смагу ды далей. І забралася яна ў такі гушчар, што мо' там ніхто і зроду ня быў. Нагледзіла яна сабе дуплянатае дзерава,

выкалупала ў іім парохню дыі зрабіла там сабе хатку. Тут непадалечку была крыніца, а ў ёй такая чыстая вада, бы сьліза. Жыве сабе ў тым дуплю маладзіца. З крыніцы п'е ваду, а есьць ягады ды грыбы. Назапасіла яна трохі сабе грыбоў ды ягадаў, назьбірала гарэхаў ды ўсякага карэньня і чакае, пакуль прыдзе пара. Вось сядзіць яна ў дуплю ды шые сабе сарочку.

Тымчасам выйшаў увесь запас грыбоў ды ягадаў і нямаш чымпасілкаваціся. Высунулася яна зь дзерава, узяла на плечы лубянку дыі пайшла шукаць грыбоў. Ідзе яна ды ідзе, дыі узьбілася на мядзьведжае лагво. Мядзьведзіца пайшла на жыр, а тымчасам на мядзьведзяняты напаў шуляк*) і даваі ііх дзяўбаць. Абачыла тое маладзіца, — шкада ёй малых дзетак, — ухапіла яна ламачыну ды як сьперазала таго шуляка, дык ён і ногі выпруціў. Тым часам падбигае мядзьведзіца. Абачыла яна, што жанчына абратавала мядзьведзяняты і дзякуе ёй: прыпадае да ног ды ліжа ііх, раве, а сьлёзы з ачоў так і цякуць. Вось пайшла маладзіца ў сваю хатку, а мядзьведзіца тым часам назіркам за ёю. Абачыла, куды ўлезла маладзіца, дыі пайшла да сваііх дзетак. Сядзіць сабе маладзіца, перабірае грыбы ды п'е песьні. Толькі вась зірне яна, аж мядзьведзіца сунецца з кустоў проста да дупляна-тага дзерава. Спалохалася маладзіца, — ня ведае, што рабіць. Тым часам мядзьведзіца падыйшла да самога дупля, прыцягла маладзіцы на лубку сьвежых плястраў мёду, палажыла тут, а сама папаўзла назад. Пабачыла тое маладзіца дыі дагадалася, што гэта мядзьведзіца ў падзяку

---

*) каршун.

дала гасьцінца. Вось жыве сабе маладзіца ў дуплянатым дзераве і бяды ня мае: мядзьведзіца кожны дзень прыцягне мёду. Потым яна пачала насіць птушыныя яіца і јіншаю еміну. Але вось прышла пара і парадзіла тая маладзіца гожага хлопца. Зірне яна, аж у яго сьпераду на галаве сонејка, а ззаду мясячык. Зьзяе сонејка, аж вочы сьлепе, нельга глядзець. Вось абвязала маладзіца галоўку свајму сынку хустачкаю ды так і ня здымае яе ні ўдзень ні ўночы. Расьце хлопчук, бы на дрожджах: што дзень то на пушку вырасьце, у вадно лецечка зраўняўся з маткаю. Тым часам насіла, насіла мядзьведзіца јім еміну а нарэсьце ј сама зь медзьведзянятамі перабралася да таго дуплянатага дзерава дыј зрабіла каля яго сабе лагво. Гуляе сабе хлопчук ізь медзьведзянятамі, сядзе на јіх конна дыј езьдзе, бы на каню. Да восені медзьведзяняты зраўняліся з маткаю і пајшлі самі шукаць еміны. Тады хлопчук давај езьдзіць на мядзьведзіцы. Спадабалася яму гэта. Вось пасадзе ён на мядзьведзіцу сваю матку, ускоча сам і давај гајсаць па лесе.

Гэтак пражылі яны лета. Пачынаюцца сьцюжы. Вось і ўздумала маладзіца јсьці ў свае сяло. Забраліся яны, злажылі свае дабро ў любяныя каробкі дыј пајшлі дамоў, а тут медзьвядзі ўвязаліся ј не пакідаюць ні на крок. Вось яны павесілі свае клумкі на аднаго маладога медзьвядзя, маладзіца села на мядзьведзіцу, а хлопец на другога медзьвядзюка дыј паехалі. Выбраліся яны зь лесу на поле дыј пад'яжджаюць да сяла. Абачылі людзі медзьвядзёў, спалохаліся ды на ўцекача. Набеглі ўсе ізь сяла, куды вочы глядзяць. Пад'ехала маладзіца да свае хаткі, ажно яна пустая. Вось зьлезьлі яны

зъ медзвядзёў, зьнялі свае клумкі ды і пачалі аглядаць хату. Тым часам медзвядзі панюхалі сельскае паветра ды і патрухалі ў лес. Пачалі збірацца людзі ды і не надзівяцца, што вярнулася маладзіца і прывяла такога гожага хлопца. Вось жыве маладзіца із сынам у сваёй хатцы ды даглядае гаспадарку. Тым часам ежны хлапчук пачаў пляскаць у кузьні ды і зрабіўся добрым кавалём.

Паішла аб гэтым працутка і даішла да цэсарскіх слуг. Ужэ даў Бог зраджаі, перасталі забіваць дзеці, але цэсарскія слугі кажуць, што Каваля трэ' забіці, бо ён тады радзіўся, як велена было нішчыць дзеці і што вінавата матка, нашто яна хавала і гавала сваіго сына. Вось сузілі, судзілі цэсарскія слугі ды і прысудзілі забіць таго Каваля. Пачула тое матка, — плача, рукі ломе, рве на сабе косы ды ўбіваецца, ды галосе на ўсё сяло. А Каваль ані гадкі: п'е песьні, сьмяецца ды разважае сваю матку. Толькі вось чуе ён, што ўжэ ідуць цэсарскія слугі з войскам, каб яго знішчыць. Вось выкаваў ён сабе булаву ў дзесяць пудоў, падкінуў яе ўверх ды і падставіў калена. Удырылася булава аб калена ды і загнулася ў дугу. Узяў ён балеі зялеза, выкаваў булаву ў сорок пудоў, падкінуў яе ўверх, наставіў калена і чакае, што будзе. Чакаў, чакаў, аж няма булавы, — яна ўсё ляціць уверх. Чакаў ён з рана аж да паўдня, толькі чуе — гудзе ў небе, бы гром грывіць, гудзе, ляціць тая булава ўніз. Вось ужо сонейка заходзе за лес, як тая булава падляцела ды і удырылася аб калена. Бачыць Каваль, што ў ёй толькі ручка трохі пагнулася. Вось узяў ён тую булаву, заткнуў яе сабе за пояс ды і паішоў шукаць добрага каня, каб на ім ехаць у сьвет. Шукаў ён

шукаў, але якога каня ня знайдзе, як паложы яму на сьпіну сваю даланю, дык конь і падзе на калені, — ня можа выдзержаць. Што тут рабіць? Ня хоча Каваль пехатој ісьці ў сьвет, а ня можа падабраць сабе каня. Толькі вось едзе рызьнік *), а ў яго каросьлівая кабылка. Падыйшоў Каваль ды і палажыў ёй на сьпіну сваю руку. — Стаіць кабылка і не зварухнецца. Тады Каваль палажыў ёй на сьпіну сваю булаву. Стаіць каросьлівая кабылка, толькі трохі вущамі паківала. І прыстаў Каваль да рызьніка, каб ён прадаў кабылку. Узяў рызьнік за тую кабылку сто рублёў. Ён і з роду ня меў толькі грошаў. Паішоў рызьнік падскокуючы.

Тым часам Каваль сеў на каросьліваю кабылку, прывязаў да сядла сваю булаву, разьвітаўся з маткаю ды і паехаў сустракаць цэсарскіх слуг і воўска. Вось едзе ён шляхам, а на сустраку увесь шлях заняло воўска. — На бок, на бок! — крычаць яму. А ён кажа: не вялікія пань і самі зьвернеце. — Тут накінуліся на Кавалю маскалі, а ён ухапіў аднаго за чуб ды як замахнецца кругом сябе, дык воўска пластам лажыцца. Пабачылі і іншыя, што бяда ды на ўцечача. Тым часам Каваль, як ехаў памаленку, дык так і паехаў далей. Вось едзе ён ды едзе і пад'яжджае да высокае гары: нямаш як ехаці далей. Зьлез ён із кабылкі, пусьціў яе пасьціся, а сам лёг супачыць, падлажыўшы булаву пад голаў. Сьпіць сабе Каваль і ня чуе, што на кабылку напала двананцаць баўкоў. Апанавалі яны кабылку адусюль і даваі на яе кідацца. Зарзала кабылка, заве Кавалю на помач. Прачхнуўся тој, ухапіў булаву ды як пусьце ў ваўкі, дык

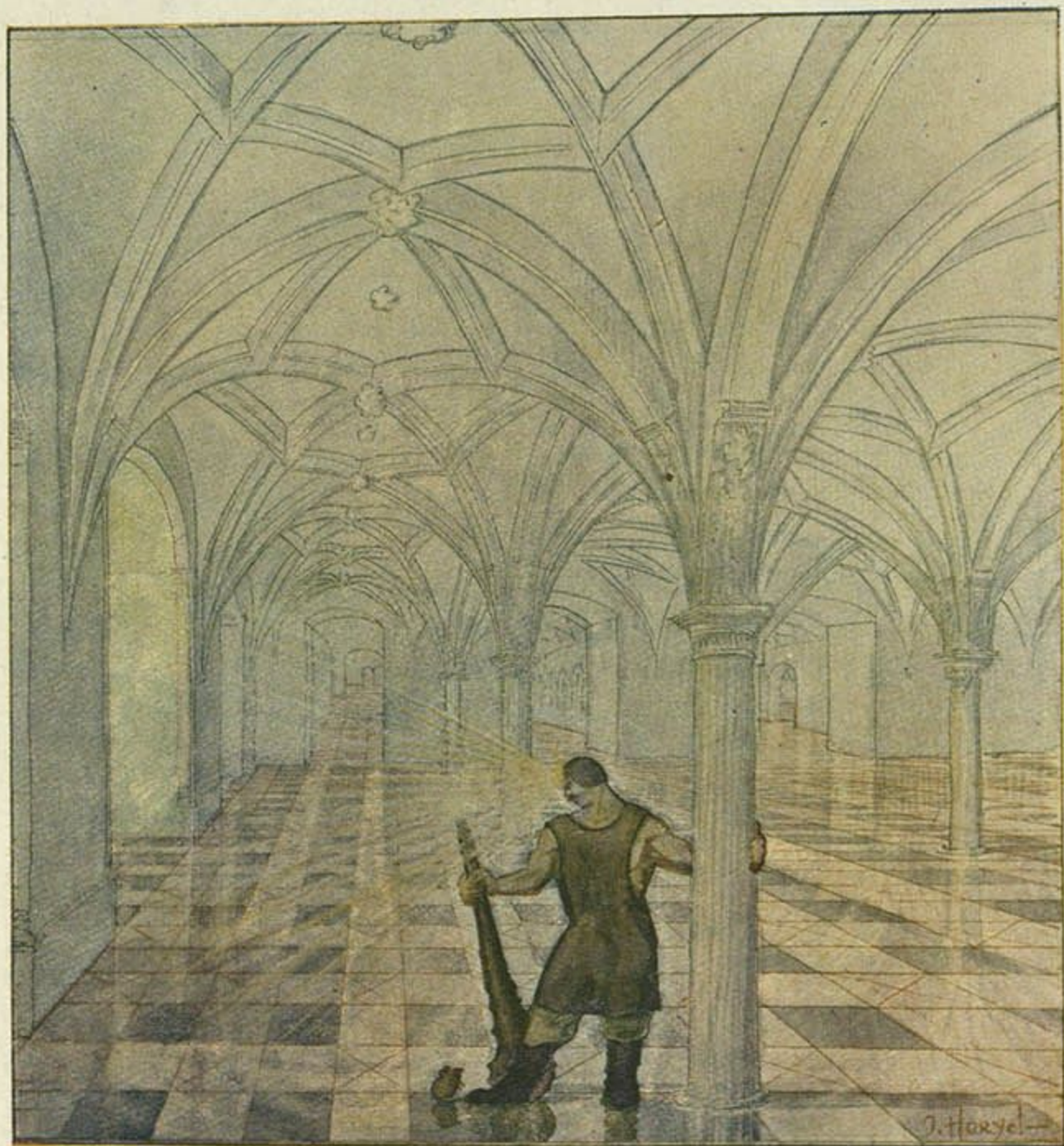
*) анучнік.

усіх разам і паклаў, а булава з разгону як урэзалася аб каменную гару, дык гара затрэслася ды і рашчапілася на двое. Каваль сеў на кабылку ды і паехаў у тую шчыліну ў сярэдзіну гары Уехаў ён туды, аж там цёмна, хоць ты вока выкаль. Развязаў тут Каваль сьпераду голаў, і заблішчэла сонежка, стала відно, хоць ты голкі збіраі. Вось едзе ён ды едзе, зірне ўперад, аж бача, — там гарыць агонь. Паехаў ён туды, пад'яжджае бліжэй, аж гэта зьзяе д'ямант. Ляжыць яго кусок, бы гарбуз, ды так зьзяе, быццам агонь гарыць. Забраў Каваль той д'ямант ды і паехаў далей. Але вось борзда пад'ехаў ён да каменнай сьцяны, — нельга ехаць далей. Узяў ён булаву, размахнуўся ды як удырыць, дык сьцяна і рассыпалася. Зірне ён, аж там палацы, ды такія палацы, што паглядзі, дык аж галава круціцца. Зьлез Каваль із кабылкі, пусціў яе на пашу, а сам паішоў аглядаць тыя палацы. Ідзе ён ды ідзе з аднае залі ў другую, аж ім і лічбы і канца няма. У які бок ні зірне, усюды палацы, усюды залі адна за адной у рад, бы жоравы. Дзьверы адчынены і адны проці адных, дык як зірнеш у дзьверы, а там усё дзьверы, дзьверы, усё меншыя, меншыя, пакуль здаюцца ў кулак і драбнейшыя. Але далей вока ня схопіць. Тут адныя залі кантовыя, другія даўгія ды вузкія, ё круглыя ды такія вялізарныя, што і сьценаў не бачно. У вадных сьцены гладкія, краменныя, а ў другіх — быццам туман, быццам веснавыя хмаркі, як празь іх прасьвечуе месяц. Ё і такія залі, што і зусім сьценаў няма, толькі стаяць таўстыя стаўпы, быццам на парасьлі хвоі, што галавамі ў самае неба ўпіраюцца ды з Богам жупяць*). Дзіва: вакон няма, сонежка не бачно,

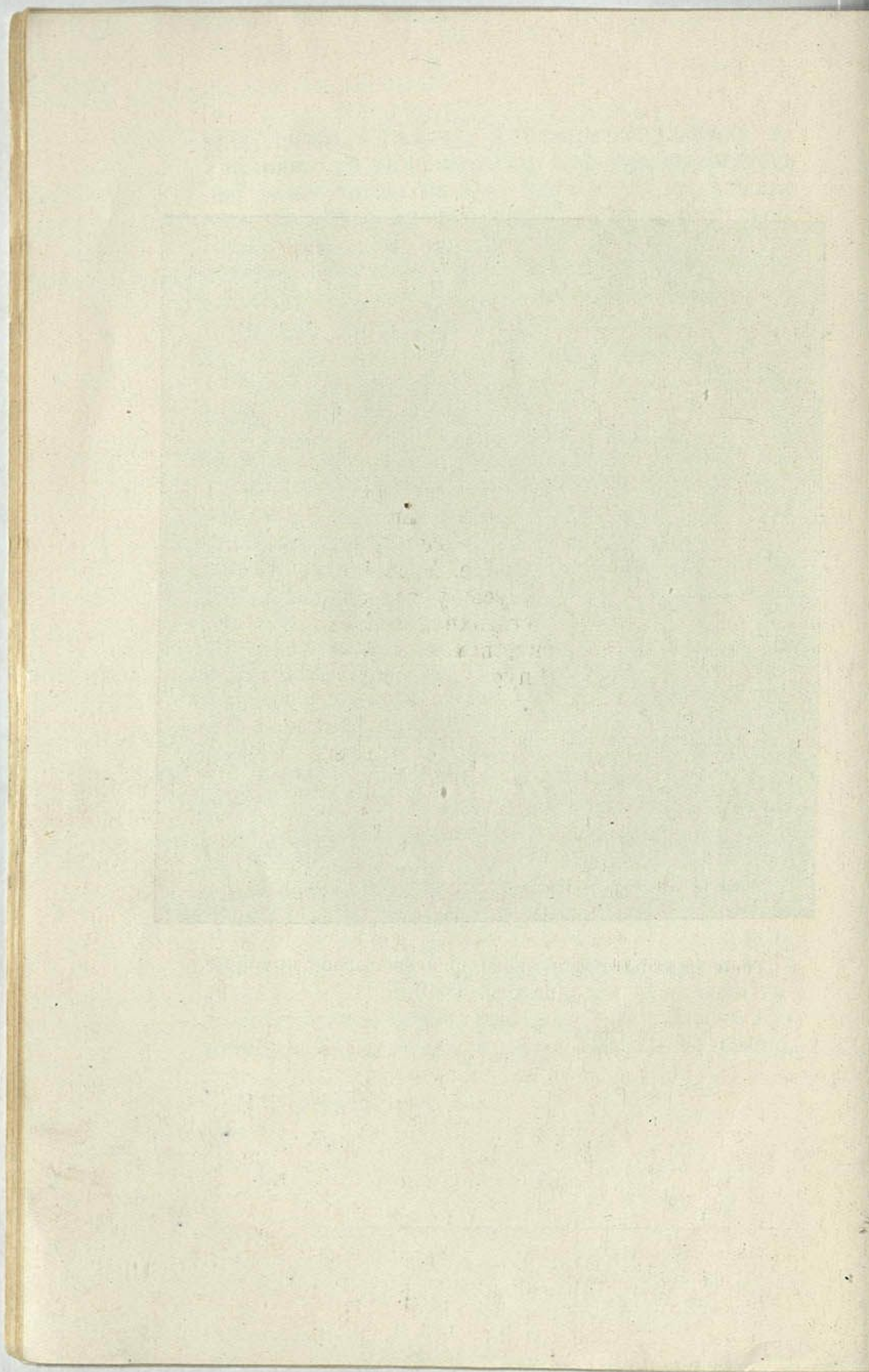
*) гутараць, гамочыць.

Такія палацы, што паглядзі, дык аж галава круціцца
(да бэл. 8—9).

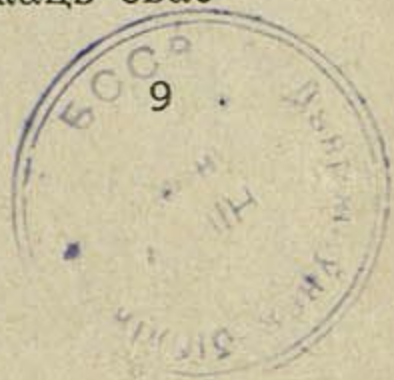

а відно, хочь ты голкі збірај. Вось јідзе Каваль, пастукуе сабе булавою ды туды сюды пазірае.

Прајшоў ён трохі дыј заблудзіўся, — стајіць, ня ведае адкуль прышоў і куды трэ' ісьці ўперад. Смутна яму стала ў пустых палацах. Вось стаў Каваль каля стаўпа дыј думае. Але, ведама, чым балеј чалавек думае, тым гарэј ён задурецца і заблыгуецца, бы муха ў павучыньне. Стајіць Каваль і ня ведае, што яму рабіці. Аж тымчасам бяжыць мышка. Выскачыла яна з норкі, панюхала паветра, палыпала војстрымі вочкамі, бы голкамі, хацела шукаці еміны дзеткам, але абачыла Кавалья, задзівілася, прысела на заднія лапкі дыј сядзіць вушкі разьвесіўшы. Зірнуў Каваль, усміхнуўся з дурное мышкі дыј наступіў ёј на хвост. Ускочыла мышка, рванулася туды-сюды, — хвост ня пушчае. Вось і давај яна прасіць Кавалья, каб ён пусьціў яе, абыцае памагчы яму ў прыгодзе. Усміхнуўся Каваль, што мышка думае яму, асілку, памагчы ў прыгодзе; але ўсе-ж падняў нагу і пусьціў мышку. Пабегла яна ў сваю норку, а Каваль пајшоў далей. Толькі ён высунуўся ў другую залю, аж чуе: іржэ ягоная кабылка, заве на помач. Пусьціўся ён бегчы па голасу. Бег, бег, а з палацаў выбрацца ня можа, бо, ведама, у харомах не разьбярэ, адкуль јідзе голас. Яшчэ гарэј заблудзіўся дыј круціцца на адным месцу. А кабылка ірзала, ірзала дыј заціхла. Мабыць яе ваўкі зарэзали. Што тут рабіць? Шкада кабылкі, а тут із палацаў нельга выбрацца. Схапіў гэта Каваль булаву ды давај малаціць у сьцены. Як замахнецца ды рэзьне, дык каменныя стаўпы ды сьцены сыплюцца, бы пад церніцаю кастрыца. Вось пракладаў ён, пракладаў сабе дарогу, пакуль аж выбіўся з палацаў. Давај тут Каваль шукаць свае

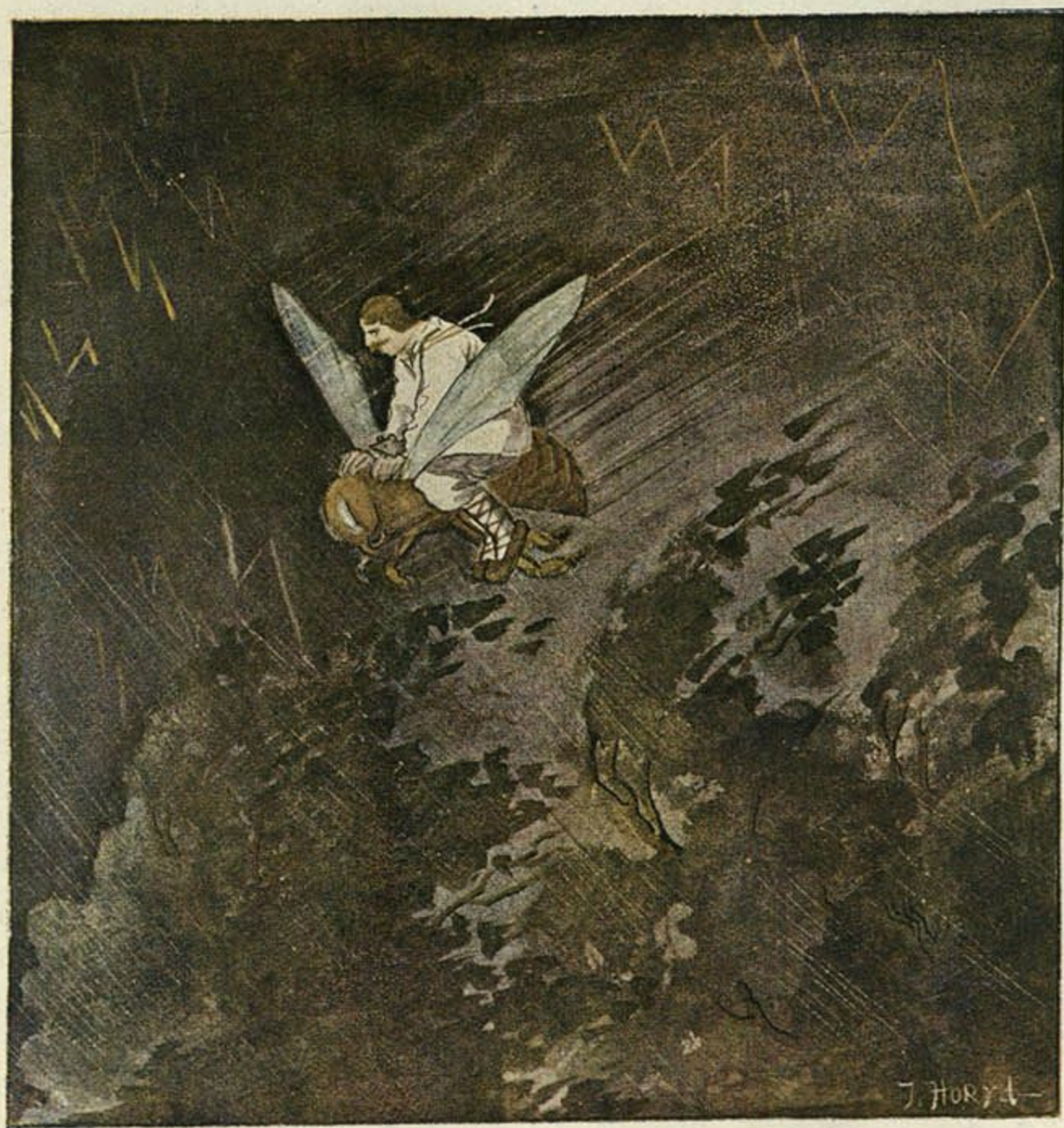

кабылкі, але ніяк ня можа знайсці. Стаіць ды дзярэ чупрыну.

Але вось і бяжыць мышка. Вільнула яна хвастом ды і кажа: „Хадзі за мною, я пакажу тваю кабылку. Але яе ваўкі зарэзалі ды і трыбухі выпусьцілі“. — Паішоў Каваль за мышкаю; праішлі яны ганоў двое, аж ад кавалёвае кабылкі толькі дрэбы ляжаць, а замест трыбухоў павук асноваў павучыньне ды чакае, пакуль прыляціць пшчала або муха. Шкада Кавалю кабылкі, такая шкода, што чуць ён не заплакаў. Сядзіць Каваль каля свае кабылкі ды пазірае, што ёй ужо мурашкі вочы выелі.

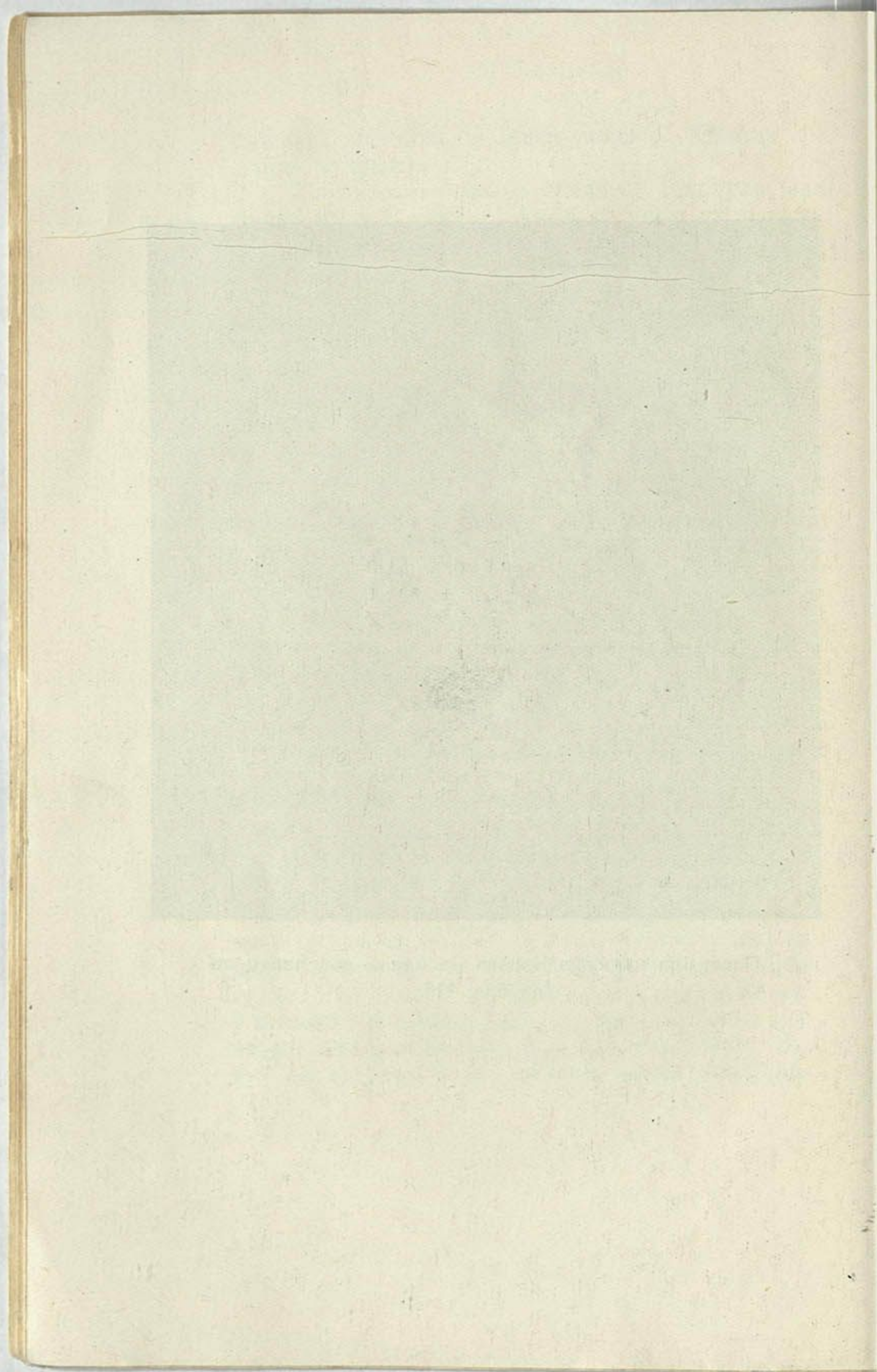
Тымчасам ляцела божая пшчолка, шукала ў красках мядку ды заблыталася ў павучыньню. Б'ецца, гудзе пшчолка, трапеча ножкамі ды махае крыльцамі і ўсе балеі заблытуецца ў павучыньне. А тут пабачыў тое павук, кінуўся на пшчолку і даваі яе грызці. Раве пшчолка аж лес дрыжыць. Пачуў тое Каваль, забыўся і свае ліха ды кінуўся ратаваць божаю пшчолку. Ухапіў гэта ён абэручкі павука за хвост ды даваі яго вадзіць кругом сябе; вадзіў, вадзіў ды як рэзьне галавою аб дуба, дык у павука і мазгі выскачылі. Выпруціўся павук, толькі нагамі дрыгае. Дрыгаў ён, дрыгаў, аж у пояс выграб яму ды закалеў. А Каваль тымчасове пачаў разрываць на пшчолцы павучыньне і аслабаніў яе. Дзякуе пшчала ды кажа: „За тое, што ты мяне выратаваў із бяды, хадзем, я пакажу табе крыніцу із живою вадою. Падняўся Каваль ды паішоў за пшчолкаю, яна ляціць уперад ды толькі гудзе. Тымчасове мышка залезла сабе да Кавалю ў кішаню ды сядзіць там, бы ў норцы. Вось і прыводзе пшчолка Кавалю пад высокаю гару. Зірнуў ён на верх гары, дык аж шапка звалілася,

Пасадзіла пшчолка Каваля на плечы дыі паляцела
(да бал. 11).

хацеў лезьці на гару, дык няма за што ўчапіцца. Вось пшчолка насадзіла яго сабе на плечы ды і паперла на гару. Учапіўся Каваль абаручкі за пшчолку, сядзіць ды толькі ухкае ад страху, — ніколі ён гэтак высака ня быў. Узнясла пшчолка Кавалю на высачэнную гару, спусьцілася на зямлю ды і паказуе на крыніцу. Зірне Каваль, аж із гары з-пад каменя жывая вада вась так і сьвішча ўверх, бы з дудкі. Набраў Каваль у пляшачку тае вады, напіўся сам і мышку напіў. Пасадзіла іх пшчолка ізноў на плечы ды і паперла назад. Толькі яны ўзьнесліся, аж і ўсхадзілася такая бура, што дубы вырывае з карэньням, варочае каменне і аж горы хістае. Ухапіла тая бура пшчолку разам із Кавалём і з мышкаю, ухапіла, закруціла, завярцела ды і памчала хто ведае куды. Црэ, аж табе ўваччу мыгціць. Нясе іх бура, бы пярцэ, а Кавалю здаецца, што ён на месцу, а гэта і іншае ўсё бяжыць, ляціць, як голаў ня скруце. Бягуць горы высокія, бягуць моры глыбокія, бягуць лясы цёмныя, сенажаці вязкія, балоты гразкія, бягуць палеткі пярэстыя ды хаты курныя. Толькі сонежка яснае стаіць, бы ўкапана. І стала яно смутнае, крывавае, заплакала вочкі ясныя ды і лінула сьлёзы гарачыя. Льлюцца яны, бы зь вядра. Сьвету Божага не бачно. Давай дождж прыбіваць іх уніз да зямлі. Вось лятуць яны ўніз, бы камень. Паляцелі ўжэ зусім нізка. Каваль думаў, што як грывнуцца яны аб зямлю, то і з костачак толькі клек пацячэ. Тым часам пшчолка растапырыла крылцы ды як загудзе, дык і сунілася ды і памчала Кавалю з мышкаю проці ветру. Спусьцілася яна ў чужым краі, у далёкім

гаспадарсьцьве, ссадзіла Каваля і мышку з плеч ды і кажа: „Як будзе патрэба, то пазавесе мяне, а цяпер паляту я мядок збіраці ды ў плястры наліваці“. — Пры гэтых словах в-вум! ды і паляцела.

Паішоў Каваль із мышкаю, куды вочы глядзіць. Ідзе ён, разглядае незнаёмы краі, аж і сустракаюць яго тамашныя людзі. Ведама, людзі—па ўсім сьвеце аднолькавыя людзі: усюдых жывуць, гаруюць, працуюць, маюць свой клопат, сваю плягу. Адныя родзяцца, другія паміраюць. Бо калі-б людзі ня ўміралі, то-б іх толькі напладзілася-б, што і зямля-б ня стрымала. Кожын хоча маці дзеткі: хоча, каб яны кармілі на старасьці, каб пры сьмерці зачынілі вочы ды каб маліліся ды паміналі. Але вось жыў у тым краі цэсар. У яго быў удалы ды прыгожы адзін сын ды вельмі гожая дачка. Цэсар хацеў пакінуць сыну свае гаспадарства, а дачцэ выбіраў прыгожага ды ўдалага жаніха. Толькі ня было ў тым гаспадарсьцьве такога малайца, каб ён спадабаўся цэсарэўне. І пачалі прыяжджаць да яе жаніхі з чужых гаспадарстваў, пачалі сватаціся, але цэсарэўна ўсё не згаджалася. Тым часам паішла раз цэсарэўна ў сад гуляць. Гуляе яна, рве краскі, п'е ды пляце сабе вянок. Спляла яна вянок, надзела на голаў ды і хацела іці ў палацы, толькі вось адкуль ні вазьміся Баба-Яга, касьцяная нага, на ступе едзе, таўкачом паганяе, памялом сьлед замятае. Пад'ехала яна да цэсарэўны, схавіла яе ў ступу ды і памчала няма ведама куды.

Расказуюць гэтыя людзі Кавалю ды і кажуць, што пачаў цэсар зываць герояў ды асілкаў, абяцаў таму, хто верне цэсарэўну, аддаць яе

замуж і зрабіць начэльнікам над усім гаспадарствам. Разышліся героі ды асілкі па ўсім сьвеце, але аб іх няма і прачуткі. Тым часам цасарэвіч падабраў сабе двананцацёх дзяцюкоў, двананцацёх малайцоў найздатнейшых ды і пайшоў ізь імі ў сьвет шукаць сястры — краснае цасарэўны. Доўга ня было аб ім прачуткі, але вось вярнуўся адзін дзяцюк, вярнуўся зь ліхою вельцяй: раскажаў ён, што Баба-Яга завезла цасарэўну да Кошчы Несьмяротнага. Той запер і трымае яе ў каменных палацах пад двананцацёма замкамі. Кінуўся тут цасарэвіч ізь сваімі малайцамі, а Кошча Несьмяротны як дыхнуў, дык яны ўсе двананцаць і сталі каменем, а што толькі ён адзін стаяў за вуглом і спасься.

Пачуў тое цэсар і заплакаў із жалю, але ня ведае, што парадзіць. Пачуў тое Каваль і захацелася яму знайсці і аслабаны цасарэўну. Як задумаў тое, дык ня можа ані піці ані есці, і сон яго не бярэ. Вось ляжыць ды ўсё думае. Думаў ён, думаў ды і надумаўся іці да цэсара, толькі ня ведае, што яму сказаць. Ведама, Каваль; ён ніколі і ня бачыў цэсара, а ня то, каб што. Ляжыць ён, аж падбягае тая мышка ды ўсе хвосцікам казлыча яго пад носам.

— Адкасьніся! Чаго ты прычапілася? — Кажы Каваль, ды і узяў яе ў жменю. Тым часам мышка высунула із жмені мордачку ды пачала гаварыць.

— Ня боіся цэсара — кажа яна, — ён такі-ж чалавек, бы і ты. Ня боіся, толькі вазьмі мяне із сабою; я буду табе падказаваць, бо я ведаю, дзе цасарэўна. Ведама, мне замкоў нямаш — я ўсюдых пралезу. Цасарэўна ў тых палацах, дзе ты наступіў мне на хвост. Кошча Несьмяротны запер і трымае яе, каб ніхто не аслабаныў.

Узрадаваўся Каваль, пасадзіў мышку за пазуху ды і пайшоў да цэсара. Ці доўга, ці мала ён ішоў, толькі вось прыводзяць яго да цэсара ў палацы. Спалохаўся Каваль, як абачыў цэсара, так спалохаўся, што ня ведае, чаго ён і прышоў, але тут мышка даваў яму шаптаць із-за пазухі ды скрабсьціся, каб ён ачухаўся. Прыслушаўся Каваль, што яму падказуе мышка ды даваў казаць цэсару смела, бы сваю брату. Выслушаў яго цэсар ды вялеў даць яму навыйбар найлепшага каня. Падзякаваў Каваль ды і пайшоў у царскаю стаю выбіраць сабе каня. Толькі ня можа выбраць, бо як паложы на шыю руку, дык кожны конь і падзе на калені. Сказалі аб тым цэсару. Той вялеў аддаць Кавалю сваю каня, але мышка шэпча, каб прасіць таго каня, на каторым ездзіла цэсарэўна. Вось Каваль і даваў прасіць, каб яму далі таго каня. Пачуў аб тым цэсар, падумаў трохі, — бачыце, яму вельмі шкада цэсарэўнінага каня, — ды і вялеў аддаць Кавалю таго самога каня, на каторым ездзіла цэсарэўна. Сеў Каваль на каня, прывязаў да сядла булаву, пасадзіў за пазуху мышку ды і паехаў у сьвет.

Вось едуць яны ды едуць. Пахапілася ноч, а тут цёмны лес кругом і канца яму няма. Сьцямнела, хоць ты вока выкаль. Нельга ехаць далей. Вось Каваль зьлез із каня, прывязаў яго да дубу, а сам выкрасаў агню, падпаліў ламачча ды і лёг спачываць. Лёг ды і заснуў, бы камень. Сьпіць Каваль і ня чуе, што мышка з канём жупяць*).

Ім часам расказала мышка каню, дзе цэсарэўна ды і пасылае яго, каб ён зьбегаў

---

*) гамоняць, гукаюць, зюкаюць.

за ноч туды ды прынёс вестачку. Рад конь, хочацца яму пабачыць цасарэўну, але ня можа адарваціся, бо Каваль вельмі моцна прывязаў. Тым часам мышка ўзьлезла на дуб ды і перагрызла полад. Пусьціўся конь бегчы ды так сунуў, што і птушка не дагоне. Прыбег ён да тае гары, дзе былі палацы Кошчы Несьмяротнага, ды і даваў біць капытамі. Малоце ён аб каменную гару, аж яна трасецца, бы яе трасца калоце, але стаіць моцна. Бача конь, што нічога ня зробі, не разаб'е гары, вось і пабег ён шукаць, ці няма шчыліны. Ведама, ува ўсім знайдзецца шчыліна, або якая сказа, толькі трэ' добра пашукаці. Забег ён з другога боку ды і напаткаў тую шчыліну, што Каваль зрабіў як удырыў булавою аб гару. Пусьціўся бегчы конь у тую шчыліну, умчаўся ў самыя палацы, грымаціць там, бы гром.

Пачуў гэта Кошча Несьмяротны, сеў із Бабаю Ягсю на ступу ды і паехаў на сустрак. Тым часам вось конь і наскочыў на іх і даваў капытамі малаціць па чым папала. Бача Кошча Несьмяротны, што тут не пярэліўкі, схопіў таўкач ды як удырыць каня па мазгаўні, дык із яго і дух выперла. Паваліўся конь, задрыгаў нагамі ды і выпруціўся. Вышчырыў зубы Кошча Несьмяротны, зарагатаў, бы жарабец, ды і паехаў із Бабаю Ягою аглядаць свае палацы. Едуць яны ды едуць і бачаць, што палацы хтось разьвярнуў і ў самоў гары зрабіў шчыліну. Даваў тут Кошча Несьмяротны зарабляць тую дзірку. Вось пачаў ён перш ламаць ды цягаць туды каменне. Ці доўга ці коратка ён тое рабіў, тым часове даў Бог дзень.

Прачхнуўся Каваль ды зірнуў аж няма каня. А мышка маўчыць, зубы сьцяўшы, нічога ня кажа, — баіцца, каб Каваль ад злосьці не забіў яе. Пату-

жыў, патужыў Каваль, пасадзіў мышку за пазуху ды і пайшоў пехатоі. Але, ведама, у цёмным лесе, у нетры, — ідзе, ідзе і ўсё на адным месцы круціцца. Заблудзіўся Каваль, сеў на калодзе ды і думае аб прыгодзе. Уздумаў ён аб пшчолцы ды і даваў яе зваць на памогу. Пачула пшчолка, прыляцела ды і панясла Кавалю з мышкаю на тое месца, дзе ляжалі дрэбы кавалёвае кабылкі. Вось паднялася пшчолка паверх лесу, перанесла цераз высокія горы за сіняе мора ды і апусьцілася ў лесе каля гары. Абачыў Каваль дрэбы свае кабылкі ды аж заплакаў ад жалю. Дастаў ён із кішані пляшачку із жывою вадою ды і даваў паліваць тыя косці. Толькі пакрапіў, аж вось так і расьце мяса, расьце скура, вырасла цэлая кабылка, як была. Паліў ён яшчэ раз-другі, — дык вось кабылка пырхнула ды і паднялася на ногі. Падзякаваў тут Каваль пшчолцы, сеў на кабылку ды і паехаў, куды паказавала мышка. Узноў пад'ехаў ён да гары, знайшоў тую шчыліну ды і пачаў абірацца на каменьню. Спатыкаецца кабылка, бо Кошча Несьмяротны накідаў тут каменьня ды і загарадзіў дарогу. Схапіў гэтак Каваль булаву ды і даваў пракладаць дарогу. Як рэзьне ён булавою, дык аж горы трасуцца.

Пачуў тое Кошча Несьмяротны, пачуў, што і на яго прышло ліха ды і паехаў на сустрэч. Зьехаліся яны ды і даваў біцца. Біліся, біліся, аж горы растрывушылі, разьвярнулі палацы, але адзін аднаго ня могуць асліць. Бача Кошча Несьмяротны, што Каваль разьбіў ступу, паламаў таўкач і чуць ужэ ня рэзнуў булавою Бабу Ягу, бача, што ня можа здалець, пусьціўся наўцекача, схапіўшы Бабу Ягу ў бярэмя. Зірнуў Каваль, што Кошча Несьмяротны пусьціўся ўцякаць, ня кінуўся яго

6301 38 455

даганяць, а паехаў у палацы, шукаць цасарэўны. Едзе ён ды едзе, а мышка паказуе дарогу, аж бача, ляжыць выпруціўшыся яго конь. Зьлез тут Каваль із кабылкі, дастаў із кішані пляшачку із живою вадою ды даваў паліваці ёю каня. Ажыў конь, падняўся на ногі ды зарзаў ад радасьці. Пачуў тое Кошча Несьмяротны і бача, што Каваль едзе проста туды, гдзе на сямёх замкох сядзела цасарэўна, зрабіў у палацах такую цямноту, хоць ты вок выкаль, нічога не бачно. Вось Каваль разьвязаў на галаве хустачку, дык сонежка і засьвяціла, стала відно, хоць ты голкі зьбіраў, ды паехаў далей. Але вось пад'яжджае ён да тых палацаў, гдзе цасарэўна, аж усе дзьверы зачынены ды завалены каменьям. Зьлез тут Каваль із кабылкі і пачаў адкідаць каменье. Адкідаў трохі ды бача, што дзьверы зялезныя, таўшчэразныя, а на іх па сямёх замкоў. Што тут рабіці? Думаў ён, думаў ды паслаў мышку праведаці, гдзе цасарэўна. Пабегла мышка: ведама, яна ўсюды знайдзе шчыліну ды праплішчыцца. Па немалым часе вярнулася мышка вельмі смутная ды кажа, што Баба Яга замаразіла цасарэўну. Пачуў тое Каваль, зазваўся, схапіў булаву ды даваў біць у сыцяну. Як рэзнуў раз-другі, дык сыцяна і рассыпалася, бы порхаўка. Кінуўся Каваль туды, аж бача — ляжыць тут цасарэвіч, бы пласт. Баба Яга абярнула яго ў камень. Ляжыць цасарэвіч, бы жывы, а каля яго поруч у рад ляжаць адзінанцацёх ягоных дзяцюкоў, удалых дужасілаў*). Усе яны, бы зроблены з каменя. Агледзіў Каваль, пашчупаў гэтых каменных людзёў ды пайшоў да цасарэўны. Уходзе ён у тыя ледзяныя палацы, аж там усе зь

*) асілкаў.

лёду, а мо' гэта толькі ўсе перавярнулася ў лёд. Стаяць ледзяныя дзераўлякі; яны аб'іневелі, быццам у вялікі мароз. Пад гэтымі дзераўлякамі стаіць ледзяны ложак, на ім полаг, быццам із'інею зроблены. На ложку ляжыць цасарэўна, яна ўся і прасьвечуе, ведама ледзяная, толькі зверху паў'інеі. Падышоў Каваль ды як глянуў на цасарэўну, дык ня можа і вачоў адвесьці ад яе, такая яна гожая і так яму спадабалася. Стаіць Каваль на адным месцу, бы ўкапаны, а сонежка зь яго лобу так і сьвеце, так і грэе цасарэўну. І пачала яна памаленку таяць ды таяць, пачаў лёд перш бялець, а потым чырванець. Па немалым часе ляжыць цасарэўна, бы жывая, толькі ня дышае. Дастаў тут Каваль із'кішані пляшачку із'жывою вадой ды і пакрапіў цасарэўну. Заварушылася яна, адчыніла вочы ды і паднялася. Тымчасам растаяў лёд у ўсіх палацах.

Адзелася цасарэўна, села на сваіго каня, ды і паехалі яны туды, дзе ляжаў цасарэвіч. Абачыла цасарэўна брата ды даваі над ім плакаць, убівацца. Думаў, думаў Каваль, што тут парадзіць, але нічога ня прыдумае. Вось стаіць ён ды глядзіць, як цасарэўна ўбіваецца.

Тым часове сонежка грэе ды грэе. Вось пачаў і камень мякчэць, пачаў цасарэвіч і ўсе ягоныя таварышы із'ноў рабіцца людзьмі. Абачыў гэта Каваль, дастаў із'кішані пляшачку із'жывою вадой ды як пакрапіў іх, дык яны ачухаліся ды і ажылі. Многа тут было радасьці, многа сьлёзаў.

Вось і забраліся ўсе яны ў дарогу. А мышка із'ноў залезла Кавалю за пазуху ды і сядзіць. Выбраліся яны з палацаў ды і паехалі лесам. Вось едуць яны ды едуць. А лес вялікі, што

і канца яму нямаш. Толькі чуюць яны, аж Кошча Несьмяротны за імі гоніцца. Ад борздага бегу ягонага ўсхадзілася бура, лес трашчыць, ломіцца, вась так і кладзецца лоскам. Выступіў тут на сустрэч Каваль, аж Кошча Несьмяротны так і кінуўся на яго, але ня ўсьпеў насесьці, як Каваль сьперазаў яго булавою. Ад першага разу ў Кошчы Несьмяротнага трэснула галава ды рашчапілася на дзьве часьці. Вась і пачалі Каваль із Кошчаю тузацца. Доўга яны вадзіліся, Гдзе ступяць, дык там зробіцца такая выскаць або возера, што і дагэтуль яшчэ можна бачыць іх у лесе. Але вась Каваль падагбаў Кошчу пад сябе, наступіў яму на горла ды падняў булаву, каб расквасіць яму мазгаўню. Бача Кошча, што прышлі яму капцы, даваў ён прасіцца, абяцае, што балеў ніколі ня будзе чапацца, а пачне жыць толькі ў балоце. Пусьціў яго Каваль ды паехаў баржджэ да цэсара, каб парадаваць яго, што знайшліся дачка і сын. Вась прыехалі яны. Цэсар вялеў зрабіці сьвята ў усім гаспадарсьцьве, аддаў за Кавалья замуж дачку цэсарэўну ды зрабіў яго начэльнікам над усімі начэльнікамі.

Пачаў Каваль жыці-пажываці ды добра нажываці. Толькі мышка так і асталася ў яго за пазухаю. Калі Каваль робе дабро, то яна ціхенка сядзіць, а як пачне рабіць ліха, мышка скрабецца за пазухаю, аж сэрца драпае воістрымі кіпдзюрамі. Доўга жыў Каваль, многа добра зрабіў ён у тым гаспадарсьцьве. Яшчэ і цяпер яго людзі ўспамінаюць. Людзі кажуць, што Каваль да самае сьмерці каваў і іншых вучыў каваць зялеза. Ён казаў, што ў каваля па локаць рукі ў золаце. Вась із тае пары і пачалі людзі каваці зялеза і рабіці сабе ўсё што трэ.

Але як ні добра было Кавалю з маладою жонкаю ў тым гаспадарсьцье, як ні паважалі яго, ён усе такі не забыўся сваю бацькаўшчыну. Раз зрабілася яму так моташна, што і жыці ня можа, ходзе засмучоны, бы пад зямлёю. Пытае яго жонка чаго ён такі смутны. Маўчаў ён маўчаў ды і кажа, што яму хочацца праведаць сваю роднаю матку, хочацца хоць разок зірнуць, што робіцца ў родным сяле. Даваі тут жонка прасіць Кавалю, каб ён павёз яе да свае маткі.

Забраўся Каваль у вялікаю дарогу, забраў із сабою жонку ды і паехаў. Доўга яны ехалі, доўга блудзілі па сьвеце, нарэсьце прыбіліся ў тое сяло, дзе жыла матка. Застарэлася яна, згорбілася ды і высахла ў шчэпку, а ўсе плакала па сыну, усе хацела абачыць яго перад сьмерцяі. Прыехаў Каваль, знайшоў матку ў староі хатцы ды і кінуўся на шыю, даваі яе абыймаць ды цалаваць. Узрадавалася матка, пачала плакаць, ня можа і слова выгаварыць ад радасьці.

Пагасьцяваў там Каваль даўгі час, навучыў суседзеў, як каваць зьлеза ды рабіці ўсялякія прылады, а потым забраў матку ды і паехаў у чужы краі, у тое гаспадарства, дзе ўсе людзі роўна працуюць, з працы жывуць, адзін аднаму памагаюць, а затым і ліха ня маюць.—Мо' і праўда, што ёсьць такі краі і такія разумныя ды добрыя людзі, а мо' яны дзе-кол' век яшчэ будуць. Пабачым ці мо' пачуем, калі-будзем жывы.

З Ъ М Е Ј.

У неякім краю жылі людзі бы ў раю: гаравалі, працавалі ды і бяды ня малі. Сьвет вялікі; зямлі многа; усюды вольна, — працу і на хлеб, рабі ды Бога хвалі. І жылі там людзі ў ласца, ў згодзе, ўвесь дзянёчак гаравалі, працавалі, а аб ночы аддыхалі. А прыйдзе бяда — у згодзе ратаваліся ў прыгодзе: бедным, хворым памагалі, дык і ўсе бяды ня малі.

Толькі вось адкуль узяўся і пачаў сюды лётаць страшны Зьмеі; пачаў лётаць, пачаў дабро цягаць, а нарэшце і людзёў хапаць ды к сабе цягаць. Нахапаў ен людзёў і дава і ставіць сабе харомы. Нахапае адусюль людзёў, згоне іх у вадно месца ды і прынукае ставіць харомы, акапаваць іх канавамі, абсыпаць валамі ды абгароджаваць тынам, каб ніхто ня мог туды ўлезці. Будуюць людзі, капаюць канавы, насыпаюць валы зямлі, бы горы, і патуль гаруюць, пакуль там і загінуць. А Зьмеі хапае ды валоча туды ўсе новых ды новых людзёў.

Нарабіў ен многа такіх гародаў, пралажыў паміж іх дарогі, лётае па іх ды цягае ў гароды і людзёў і людзкае дабро. Працуюць людзі, загаруюць што-кольвек, а тут наляціць Зьмеі, абярэ ўсе, бы пожар, ды і запрэ да сябе ў гароды, а людзі пухнуць ад голаду ды мруць, бы мухі. І чым далей, тым гарэй; няма спосабу, няма ратунку ад ліхога Зьмея.

Тым часам тыя людзі, што іх Зьмеј нава-
лачыў у свае харомы, жаруць сабе людзкое
дабро, нічога ня робяць ды толькі сала гадуюць.
Дык вось ня толькі Зьмеј, але і яны, забыўшыся
сваіх бацькоў ды братоў, пачалі па дарогах вы-
лазіць із гародаў, бы мурашкі з мурашніку, па-
чалі хадзіць па сьвеце ды адбіраць у людзёў
іхняе дабро. І стала людзём гарэј ад людзёў, як
ад Зьмея, бо, ведама, гэтых ліхіх слуг Зьмеевых
вельмі многа. Яны, бы плојма, усюды знаходзяць
людзёў і адбіраюць у іх, што запарвуць. Няма
ў іх літасьці — із жывога скуру дзяруць.

І пачалі яны лічыць людзёў гарэј гавяда *),
пачалі саромяцца, што самі яны людзі, пачалі
выдумляць сабе ўсялякія мянушкі. Хто назваў
сябе зьмеям, хто ваўком або медзьвядзём ці
ііншым зьвяром, хто арлом, коршакам ці ііншаю
птушкаю, хто якім-колечы дзеравам, і гэтак яны
ўсе далі сабе мянушкі. Толькі людзёў называюць
яны проста людзьмі, быццам гэта најгоршае
імя. Дык вось скуль узяліся паны Сьвінскія,
Ваўкі і ііншыя...

Тым часам пастарэў Зьмеј, абясьсілеў і ля-
жыць, бы здыхата. Ляжыць ён на адным баку
тысяча год; і пачаў ён гнісьці, пачаў так сьмяр-
дзець, што аж нос верне. Разышоўся тој смурод
па ўсіх харомах, запаганіў увесь гарод. Сьве-
жаму чалавеку нельга падысьці блізка да гароду,
такі адтуль верне смурод, такі ліхі імпат іідзе
ад таго Зьмея. Але панове абнюхаліся ды і ка-
жуць, што гэта пах, што гэта толькі дурныя
мужыкі ня знаюцца, што сьмярдзіць, а што
пахне.

Тым часам Зьмеј усе гніе ды гніе і так

---

*) жывёлы.

запаганіў гарод, што там і паном жыць ня можна. Пачалі яны адсякаць у Зьмея гнілыя ногі або што другое. Адсякуць адно, а на замест таго вырасьце пяць, а то і болі. Вось бы аднагодкі на пню. І разросься той Зьмеј, бы гара, разросься і абняў увесь гарод. Загніўся гарод, пажшоў см урод на ўвесь сьвет. Прасьмярдзеліся панове ды і пачалі самі гнісьці, бы здыхата. Яшчэ гарэј стала людзём, бо панове гніюць, ядуць іх чэрві, точаць іх жукі; а што здаровыя, тыя ловяць людзёў, цягаюць у вагароджу ды загадуюць абмываць той гној ды карміць гэнаю здыхату. Служаць людзі дохламу Зьмею, служаць тым гнілым паном, аддаюць ім апошняе, а самі ходзяць галодныя, халодныя ды толькі за працаю сьвету божага ня бачаць. Гэтак і живуць яны ад веку да веку. Адны ўміраюць, другія родзяцца і ня машака нікае палёгкі. І да таго дажыліся людзі, да таго падурэлі, што і ня думаюць аб лепшым жыцьцю. Ім здаецца, што гэтак і трэба, што інакш жыць, дык і сьвет зьвядзецца. „Гэтак жылі нашыя прадзеда і дзяды; трэ і нам уступіць у іх сьляды“ — кажуць людзі ды нічога ня робяць, каб зрабіць лепшае жыцьцё.

Але радзіўся ў тым краю хлапчук. Быў ён вельмі худы: ды вось як заняпаў змалку, дык так і астаўся на ўсе жыцьцё. Ні панове, ні хто яго не чапае, бо ён такі нехлямяжы, што нікому непатрэбны. Ён і вырас ужэ, але ўсе грае зь дзяцьмі, бы маленькі. І празвалі яго людзі Іванкам Прастачком. Узімку сядзіць сабе Іванка Прастачок на печы ды з лучынак цацкі складае, а ўлетку пясочак перасыпае зь дзяцьмі. Так пражыў ён год трыццаць.

Раз сядзіць Іванка Прастачок на зямлі каля прызбы ды перасыпае пясочак, аж ідуць

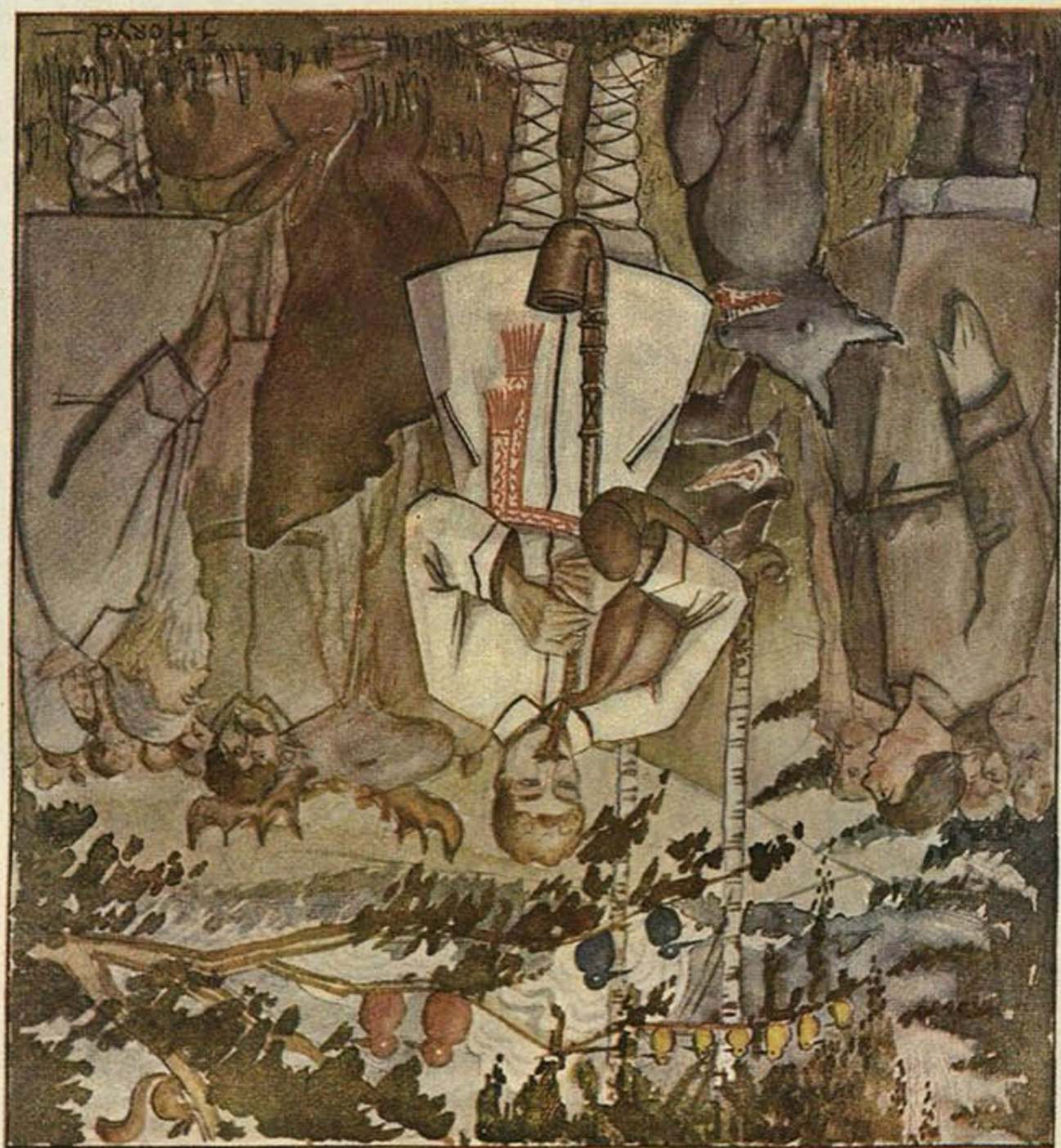

тры старцы. Прышлі яны к хаце ды і селі на прызьбе аддыхнуць. У сяле ні жывое души — пан усіх выгнаў на работу. Пуста, хоць падпалі. Сядзяць старцы на прызьбе, супачываюць ды наеыпаюць у люлькі тытуну. Хапіліся яны, аж няма агню ды і просяць Іванку, каб ён дастаў агню люлькі закурыць. Пабег Іванка ў хату, набраў у прыгоршчы жару ды і прыносіць старцом. Закурылі тыя люлькі, падзякавалі Іванку ды і пытаюць яго, што ён робе. — Пясочак перасыпаю — кажа Іванка, — бо што ні рабіць, то ўсе на паноў тахціць. А нашы людзі дурныя, цягнуць жылы ды з усяе сілы гнуцца, дзела спраўляюць, а ліха маюць, бо паны ўсе к сабе грабуць, з мужыкоў скуры дзяруць, а то і зусім іх к сабе бяруць, за сьвет загавяюць, б'юць, калечаць, мучаць, забіваюць і літасьці ня маюць.

Паслухалі тое старцы, галавамі паківалі, узяліся за струмэнты ды і загралі. Першы раз загралі — Іванку розум далі; другі раз загралі — у сэрца жаласьці нагналі; трэці раз яны загралі — язык Іванку разьвязалі. Зьніклі старцы, а Іванка Прастачок стаў за дзела брацца ды і у сьвет збірацца. Зрабіў дудку-весеялушку ды і заграў сабе так гожа, што ня толькі людзі, а зьвяры і птушкі сталі яго слухаць, сталі ў круг збірацца. І пачаў Іванка Прастачок па сьвеце хадзіць, у дуду граць, людзёў збіраць ды і ім праўду казаць. Як заграе, дык і абачаць людзі, што вялікая крыўда на сьвеце, што адны пануюць, другія гаруюць, адны багацьцю лічбы ня маюць, другія з голаду падыхаюць. І разьнёсься ад Іванкавае дудкі голас па ўсім сьвеце. Пачалі людзі к таму голасу прыслухацца ды розуму набірацца, пачалі думаць ды гадаць, як за праўду пасгаяць.

Ня толькі людзі, а зьявры і птушкі сталі яго слухаць
(да баг. 24).

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Учулі па палацах тої вялікі голас дыі спа-
лохаліся слугі Зьмеевы, пачалі яны воіська
зьбіраць ды Іванку Прастачка шукаць. Чуюць
голос на ўсходзе—шамялях яны туды. Палашы
блішчаць, пікі, бы лес, тырчаць, гарматы грыма-
цяць, а Іванкі ня відаць. Стануць ціха, бы на паля-
ваньню, слухаюць, стаяць. Аж тым часам чуюць
голос на заходзе—грае дудка-весеялушка, грае,
людзёў навучае. Ідзе пошчак ад сяла да сяла,
па полю, па лесе ад краю да краю. Кінуцца яны
на заход; гоняць коні, бягуць самі, шаблямі зьві-
няць, на зьві вецер з гармат страляюць, ды
Іванкі не спаімаюць. Гудзе дудка, грае: то
засьвішча, то, бы бусел, заляскоча, то зацягне
ценка, вось бы павучыньне, то так дробненька
шчабеча, што ў паноў аж лыткі затрасуцца,
а мароз бяжыць па сьпіне, быццам мыш туды
залезла дыі скрабецца пазурамі. Вось із тых
часоў слугам Зьмея ні ўдзень, ні ўночы ані
каліўца спакою, бо бяды яны сабе чакаюць,
бы вол даўбні. Дудка сьвішча, дудка грае; пош-
чак па сьвеце гуляе, людзёў навучае. Яго ні
злавіць, ні з гармат забіць. Ён вольна па сьвеце
гуляе, ніякіх загародак ня знае; хоць сам бязь
цела, ды вялікаю сілу мае. Грае, грае, а як
прыдзе час, дык усіх ён параўняе. Ой ты дудка
мая, весеялушка мая!

РЫМША АБО ПАНУ НАВУКА.

Слухајце! Бо скажу вам ня казку, а шчыраю праўду. Дзе тое было, цяпер я забыўся, бо ўжэ, бачыце—старасьць. А ведама, калі з чупрыны гінуць валасы, то і памяць з галавы. Вось я забыўся, што сягоднячы абедаў. Не памятаю. А мо' і нічога. Трапляецца і гэтак. Кажуць-жа: часам із квасам, а парою зь бядою, ці бо — з вадою.

Цяпер ліха, жаляцца маладзічкі, а даўней было гарэж. Вы таго не памятаеце. Ня вельмі даўно тое было, яшчэ за паншчыну. За паншчынаю было добра, калі трапляўся добры пан. Але дзе трапляліся такія добрыя панове? Болі былі не панове, а зьвяр'ё паганае. Як трапіцца такі нягодны пан, то хоць лажыся ды і паміраі—нічым яму ня ўгодзіш. Кажуць-жа: зачыні чарту дзьверы, то ён у вакно. Гэтак і ліхі пан. Ты яму годзіш, шчыра робіш, а ён табе ўсе крычыць: „Ня так, шэльма, ня так, нягодніку,“—і есьць цябе поедам, есьць, зьневажае, зьдзекуецца. А чуць што—жыўцэм скуру злупіць. Ой цяжка, вельмі цяжка было за ліхімі панами. А ліхія панове траха *) былі ўсе.

Вось у вадным двары быў такі ліхі пан. Чаго толькі ён не вырабляў! Як толькі ён не назьдзекаваўся над людзьмі. Сьцёбаў ён і мужы-

---

*) блізу што.

коў і бабаў, старых і малых. Расьцягнуць бывала маладзіцу або дзеўку, камісар паказуе палцам ды і кажа: Пане о! — Лупі па о, — кажа пан, і хурман пачне пярэсьціць, што аж пара вале. Не аднаго ён засьцёбаў на сьмерць і нікога не баяўся. А людзеў ён лічыў гарэж за сабакі.

Ня мог той нягодны пан ужэ балеж нічога прыдумаць, каб назьдзекавацца над людзьмі, вась і вялеў ён, каб мужыкі прыводзілі на продаж валы толькі ў двор; а па канцох сяла паставіў рагаткі, ды і не дазволіў праехаць да мужыкоў ніякаму купцу. Вась і павялі людзі ў двор валы на продаж. Але прывядзе хто вала, а пан і кажа: „Што-ж ты прывёў, асёл? гэта-ж ня вол, а казёл.“ — І заплаце, бы за казла, а то яшчэ пашле на стаіню ды ўсыпе паўсотні гарачых. Доўга мучыліся бедныя мужыкі з такім нягодным панам; доўга цярцелі, бо што зробіш, каму пажалісься!? Ведама, паны за панамі і цягнуць.

Але знайшоўся адзін чалавек, што адплаціў таму пану за ўсі людзкія сьлёзы ды за крыўду. Вась як тое было. Быў там удалы, здатны дзяцюк. Рана ён асірацеў, але і адзін узьбіўся такі на гаспадарку. Горды быў дзяцюк. Ніхто яго ніколі і палцам не зачапў. Прыводзе ён у двор на продаж вала. Абачыў пан, выйшаў на ганак, ды і кажа: „Што-ж ты прывёў, асёл! гэта-ж ня вол, а казёл.“ — Пазірнуў той дзяцюк, што блізка нікога няма кяля пана, паказаў яму папліску ды і пытае: „Што гэта, пане, бяроза ці лаза? Я-ж прывёў да цябе вала, не казла...“ І даваў пярэсьціць, даваў дубасіць пана тою папліскаю. Рэзаў, рэзаў, пакуль сам здаволіўся. „Вась-жа табе, пане, затое, што ты людзеў мучыш. Калі

вычухаеш гэта, то чакай мяне яшчэ трэ́чы; трэ́чы я зды́му зь цябе скуру.“ — Сказаў гэта той дзяцюк ды ўцёк у лес. А ведама, якія даўне́й былі цёмныя ды густыя лясы. У і́х жы́ві, колькі хочаш, ніхто цябе ня трапіць. Зна́шла дворня пана бяз памяці, так яго вымясіў той дзяцюк. Толькі на трэ́ці дзень трохі ачухаўся пан і вялеў злавіць Рымшу — так звалі таго дзяцюка. Ды куды там — яго і сьлед ветрам замяло. Траха *) сем тылнеў пракачаўся пан; чуць чарту душу не аддаў. Якіх толькі дахтароў ня прывозілі — нічога не памагае, бо яму мабыць Рымша адсадзіў печанцы. А што ўложа хам, то ня вы́ме і пан.

Але па немалым часе прыехаў у двор якісь Вугорац. У яго ўсялякага зельля, усялякае лякобы! Рад пан, кланяецца, просе таго Вугорца, каб яго палячыў. Пагасьцяваў Вугорац у двары ды даваў лячыць пана. Вялеў гэта ён напаліць лазню; павёў пана туды, пасадзіў яго на лаўцы ды вялеў аберучкі дзяржацца за жэрдачку, а сам пачаў націраць пана ўсялякімі мазьмі. Сядзіць пан, трымаецца аберучкі за жэрдачку ды толькі крэкча. Але ня доўга ён так сядзеў: выцяг **) Вугорац ізь кішані суромец, прывязаў і́м да жэрдачкі панскія рукі, заткнуў пану вехцям горла, узяў хварасьціну ды кажа: „Што гэта, пане, бяроза ці лаза?—Я-ж прадаў табе вала, не казла.“ — Бача пан, што гэта Рымша, а ня Вугорац, хоча крычаць, але ня можа, бо вехаць у роце. Круціцца пан, бы ўюн на гарачай сквардзе, а Рымша дастаў з-пад палы канчук і даваў хрысьціць нягоднага пана па чым папала.

---

*) блізу што.

**) выцягнуў.

Лупіў, лупіў, траха ўсю скуру зьдзер ды і даваі насыпаць пана сольлю. Замлеў пан ад болю. А Рымша сеў на коні ды і паехаў сабе. Толькі яго і бачылі. Усе думалі, што ўжэ таму пану прышлі капцы. Але ліхога і сьмерць не бярэ: на вясну трохі вычухаўся пан і хацеў ехаць загра-ніцу на воды, але, бачыце, грошаў нямаш. І ўзду-маў ён прадаць лес.

Паішла погаласка і пачалі купца аглядаць лес. Таргаваліся яны, таргаваліся, ды ніяк не сцануюцца*), бо пан вельмі даражыўся. Толькі вась прыехаў бачно вельмі багаты купец. Павёў яго пан аглядаць лес. Хвале пан лес, а купец толькі ўсе адводзе яго ў гушчар ды ў нетру. Забраліся яны ў такі гушчар, што і сьвету Бо-жага не бачно; вась купец і даваі абымаць хвоі, сажням мераць таўшчыню. Абхапіў і пан адну хваіну, а купец борзьдзенка выхапіў ізь кішані суромец ды і прывязаў пана да хвоі. Бача пан, што тут не пярэліўкі, і хацеў крычэць, зваць на ратунак, але так спалохаўся, што няма го-ласу. Купец паказаў яму папліску ды і пытае: „Што гэта, бяроза ці лаза? Я-ж, кажа, прадаў табе вала, не казла“.—Дагадаўся пан, што гэта Рымша. Тымчасам Рымша захаў пану мохам рот ды і даваі пярэсьціць па чым папала ды прыказаваць, каб балеі ня зьдзекаваўся над людзьмі. Біў, біў Рымша пана, чуць на сьмерць не забіў ды так і кінуў прывязаным да хвоі, бы здыхату. Так да вечара і ўсеньку ноч пра-вісеў пан на хвоі, чуць яго нудзьга ня зьела, пакуль дворня знаішла. Тут ужэ пан цэлы год пракачаўся: усе ня можа ачуняць. Радзяць пану ехаць на воды. Прадаў гэта пан лес, прадаў

*) не зьмяркуюцца аб цану.

збожжа ды статак. Забраў многа грошаў ды даваі выладжавацца на воды.

Тымчасам Рымша ўсе цікуе за панам. Толькі пан выехаў із двара ды ўехаў у лес, як Рымша ўжэ зрабіў на яго пастку. Паставіў ён на дарозе ганоў на трое адзін ад аднаго двух конных малцаў із даўгімі папліскамі. Толькі пад'ехаў пан, як першы малец трасе папліску ды крычыць: „Што гэта, пане, бяроза ці лаза?“ А сам пачаю ды наўцекача. — „Лавеце, лавеце! — крычыць пан, — то-ж нягоднік Рымша“. Хурман адрэзаў пастронкі, сеў на каня ды пагнаўся за малцам. Але той сунуў у лес і хто ведае куды дзеўся. А хурман пачаў дарогаю ўперад мо'варстоў дзесяць. Тымчасам заехаў уперад перад панам другі малец, паказаў папліску ды пытае: „Што гэта, пане, бяроза ці лаза?“ — „Лаві, лаві яго нягодніка! — крычыць пан на лякая, — то-ж Рымша“. Ускочыў лякаі на другога каня ды пагнаўся за малцам. Астаўся пан адзін. Тут Рымша высунуўся з-за выскаці ды паказаў пану папліску: „Што гэта, пане, бяроза ці лаза? — Я-ж — кажа, — прадаў табе вала, а не казла.“ І даваі дубасіць ды перыць пана тою папліскаю. Зьбіў Рымша пана на горкі яблык, забраў усе грошы ды пайшоў сабе ў лес, у сваю зямлянку.

Кажуць потым Рымша многа добра рабіў людзём. Яшчэ дагэтуль у цёмным лесе сярод балота стаіць гара. Яе называюць Рымшаваю Гарою. Гэта паміж Запольям і Навоселкамі (Мозырскага павету). Мо' ведаеце? Дык кажуць—там жыў той Рымша.

БОРТНІК.

Было вельмі лагоднае падвор'е: вось так павядзі языком—бы мёд. Гэта ўжэ якась на вясне перад летам. Ведама,—пагода харошая; сонейка зьзяе, аб ночы праішоў цёплы дожджык зямля выкупалася, напілася вады—усе расьце, бы на дражджах. Прылажы вуха да травы, дык і чуваць, як яна расьце. А краскі цьвітуць, бы жар гарыць. Ад іх цяплінёй і нясе, і такі пах ідзе, што ўсе-б нюхаў і ніколі-б не нанюхаўся. Зраньня выпала мядовая раса ды і разьлілася па красках, па траве і па зямлі, быццам узяў хто ды сытою і апырскаў усю зямлю. Сонейка паднялося ўгару ды так прыгрэла, што ізь зямлі аж пара клубам паішла, паваліла, бы з гаршка. А сонейка ўсе грэе, усе пячэ. Куды ні глянь—усе блішчыць, палыскуецца ды так і трасецца, бы гаршчок у печы, як у іім кіпіць вада. Раса высахла, а мёд так і астаўся на траве ды на красках. Чмялі, пшчолы і матылі лётаюць, гудуць над краскамі ды ссуць мёд.

Бортнік панюхаў паветра, лізнуў языком—чуе, аж соладка, і пацёгся ў лес, дзе на адрох стаялі пшчолы. Ідзе ён ды ідзе, аж чуе—равуць пшчолы немым голасам, аж лес дрыжыць. Прыслушаецца Бортнік, аж мармычуць медзьвядзі.—Ну—думае—гэта яны напалі на пшчолы.—Пабег Бортнік ратаваць. Бяжыць ён дзень, бяжыць другі—чуе: пшчолы равуць, медзьвядзі мармычуць, а дабегчы ня можа. Толькі на трэці дзень

дабег ён да таго месца; бача, аж два медзьвядзі напалі на пшчалу, задралі яе, а самі ляжаць ды смокчуць мёд. Высмакталі яны пшчалу, толькі дрэбы асталіся. Падбягае тут Бортнік, а медзьвядзі сталі на заднія лапы ды на яго і кінуліся. Падбег адзін мядзьведзь, разявіўся ды на Бортніка, а ты і ухапіў аднаў рукою за язык, а другую засунуў у горла па самое плячо, ухапіўся за хвост ды як пацёг, дык і вывярнуў медзьвядзя трыбухамі на верх. Раве ты мядзьведзь не сваім голасам, а другі, як абачыў тое, дык пусьціўся ўцекі. Бортнік за ім. Мядзьведзь дабег да ракі, кінуўся ў ваду ды пераплыў на другі бок. Падбег Бортнік да ракі. Як тут пераці? Глыбака, а плаваць ён ня можа. Думаў, думаў Бортнік, ухапіў сябе за чуб ды як шыбануў, дык і перакінуў цераз раку. Спалохаўся мядзьведзь, бяжыць ды толькі хвостом круціць. Але вось дагнаў яго Бортнік, ухапіў за хвост ды даваў махаці наўкола сябе. Махаў, махаў; тым часам як адарвецца хвост ды паляціць мядзьведзь, ды ўрэжацца галавою аб дуб, дык і дух із яго выперла. Злупіў Бортнік із гэтага медзьвядзя скуру, разьвесіў яе на дзераве і паішоў да першага медзьвядзя. Прыходзе ён, аж тут назьбіралася на медзьвядзя крумкачка, бы хмара; дзяўбуць яны ў медзьвядзя вантробы, а ён качаецца ды раве. Бортнік адагнаў крумкачоў, дабіў медзьвядзя, а зь ягонае скуры зрабіў сабе кажух.

Разглядае Бортнік тую пшчалу, што медзьвядзі задралі, бача ажно гэта ягоная пшчала. Узяў гэт ён ежныя дрэбы ды даваў іх паліваць мядовым сокам із краскаў. Аблівае ды аблівае, а косьці ўсе абрастаюць мясам. Вось пшчала заварушылася і ажыла. Ажыла яна, распусьціла

крылы дыі дзякуе Бортніку, што спас яе ад сьмерці:—Я табе—кажа—згаджуся ў прыгодзе,— а сама, бзым! дыі паляцела.

Паішоў Бортнік далей і заішоў у цёмны густы лес. Але вось узьнялася бура. Трашчыць лес, ломіцца, а віхор так і круце, так і кладзе дзераўлякі да самае зямлі. Загрымацела, бліснула маланка, а пярун адзін за адным так і смале так і грэе. Як трэсьне ў дуба або ў хвою, дык і распаласуе ад самога верху аж да нізу.—Ну—думае Бортнік—сягоднячы Ілья многа чарцеі напалюе.—

Толькі вось лінуў дождж ды такі, што бы зь вядра. Куды тут схавацца? Бача Бортнік, што якаясь птушка зьвіла сабе гняздо на сямёх дубох. І палез ён туды, каб схавацца ад дажджу. Падлазе, аж там цэлыя палацы. Улез Бортнік у тыя палацы і азіраецца наўкола, каб чаго не запэцкаць, так там усе блішчыць і зьзяе, аж палыскуецца. Праслаў ён свой кажух, лёг дыі пакуруе сабе піпачку. Тым часам дождж лупіць, бы з латака льле. Зрабілася цёмна, як пасярод ночы. Толькі як блісьне, блісьне маланка, дык аж вочы сьлепе. А як трэсьне пярун ды загрыміць ды прыцісьне, дык аж палацы трасуцца, быццам іх трасца калоце. Перахрысьціўся Бортнік, бо стала яму вельмі смутна.

Але вось так забліскала, што стала зусім відаць. Зірне Бортнік, аж перад імі стаіць такая гожая дзяўчына, што ні ў казцы сказаць ні пяром напісаць. Стаіць яна ды косы перабірае. А косы ў яе даўгія, аж да пят.—Мабыць гэта русалка—думае Бортнік. Ён чуў ад людзёў, што ў лесе русалкі спадманююць мужчыні: абыімаюцца, цалуюцца ды казлычуць датуль, пакуль не заказлычуць на сьмерць. Або спадманююць песьнямі да ракі і там топяць дурных дзяцюкоў

Дзяўчына глянула на яго і кажа—Ня боіся мяне, добры чалавеча! Я табе не зраблю ліха. Цяпер я буду табе служыць усе жыцьцё. Толькі ты вызваль мяне з гэтае няволі.—

І пачала яна расказаваць, што за сінім морам, за высокімі гарамі, за балатамі ды за лясамі ё вялікае гаспадарства. Там жывуць людзі ўсі гожыя: белыя ды румяныя, бы кроў з малаком. Там і яна жыла ў роднага бацькі, роднага бацькі—слаўнага гаспадара; у роднае маці, роднае маці—слаўнае гаспадарыні. Але наляцеў на тое гаспадарства вялікі змеј і хапаў людзёў најхарошшых ды најудальшых, хапаў і еў або выносіў за сіняе мора, за высокія горы, за балаты ды за лясы і там раськідаў іх па сьвеце. Шмат людзёў асіраціў ён у тым гаспадарстве, шмат ён там праліў людзкіх сьлёзаў. Зжаліўся над людзьмі слаўны гаспадар—мой родны татуля і аб'явіў усім дужасілам,*) што хто таго змея злове ды ўходае, за таго слаўны гаспадар—мой родны татуля аддасць мяне замуж.

Прачуў тое страшны змеј, прачуў ды пранюхаў, пабіў воіська адважнае, паламаў засаўкі зялезныя, павысаджаваў дзьверы дубовыя ды ухапіў мяне ад слаўнага гаспадара—роднага татулі, ад слаўнае гаспадарыні—роднае матулі і панёс мяне за сіняе мора, за высокія горы, за вялікія балаты, за цёмныя лясы, прынёс сюды ды схваў у гэтым палацы. Сам і дагэтуль вылятае ды людзёў цягае. Была тут адна божая пшчолка. Яна кожны дзень да мяне лётала ды вестачкі насіла ад слаўнага гаспадара—роднага татулі ды ад слаўнае гаспадарыні—роднае матулькі. Толькі вось ужэ дні тры праішло, як яе няма. Чула я—раўлі медзьвядзі, раўлі страшна, аж

*) людзём із дужој сілаю, асілкам.

зямля дрыжэла. Чула я — крычэла пшчолка, немым голасам крычэла ды прасілася ратунку. Крычэла-крычэла ды і заціхла. Мабыць медзьвядзі маю пшчолку задралі.

Задраць яны задралі — кажа Бортнік — пшчолку задралі, але затое свае скуры мне аддалі. Во, гэта і скура з аднаго медзьвядзя, — паказаў Бортнік на свой кажушок. Цасарэўна ўхапіла тый кажушок ды і напранула на сябе. Бача яна, аж у мядзьведжа і шэрсці асталася тая пісулька, што несла пшчала. Перачытала яна тую карту ды і кажа: „Пішуць слаўны цэсар — мой родны татуля ды слаўная гаспадарыня, — мая родная матулька, каб я ў змея выведала, чаго ён баіцца і хто яго можа здалец. Але як мне яго пытаці, калі ён ня хоча і размаўляці?

— Не бяду і — кажа Бортнік — мая краля, бо я хоць загіну, цябе не пакіну.

— Ой, саколе мой ясны, як табе із змеям цягацца, калі яго ўсі людзі баяцца?

Тым часам загрымелі грымоты; паказалася сонежка з-за хмары. Так і зазьзялі залатыя палацы. Але вось ізноў усхадзіўся вихор. — Ой, хавайся, саколе мой ясны! — кажа Бортніку цасарэўна — гэта-ж ляціць сюды змея.

Спалохалася цасарэўна, пачапілася Бортніку на шыю ды і вісіць, бы няпрытомная. Ухапіў Бортнік яе на бярэмя ды даваў Бог ногі: выскачыў із палацаў ды і паперся ў гушчар. Ці доўга, ці каротка ён нёс цасарэўну, толькі ўмарыўся ды і прысеў пад дубам, каб аддыхацца хоць крыху. Тым часам вярнуўся змея ў свае палацы. Чуе — чужым духам пахне, даваў ён шукаць цасарэўну. Бача, аж адчыненыя дзьверы. Дагадаўся змея, што хтось украў цасарэўну, зазваўся, грызнуў сябе за хвост ды і

паляцеў даганяці. Ляціць зьмеј, а ад тае шыбчыні пад јім аж лес гарыць. Чуе Бортнік, што зьмеј ужэ блізка, ухапіў цасарэўну на бярэмя ды ј пусьціўся на балота. Гразка—ведама балота, толькі паміж дрыгвы купіны тырчаць. Цасарэўна моцна ўхапілася за шыю ды ј трымаецца, бы клешч. А Бортнік скача сабе ды скача з купіны на купіну. Так і дабраўся ён да астраўка.

Тым часам даляцеў зьмеј да балота ды ј думае, што мабыць згубіў сьлед, бо цераз балота ніхто ня можа прајці. Вярнуўся зьмеј у палацы ды давај адтуль нюхаці сьлед ды јці за Бортнікам. Бача Бортнік, што зьмеј згубіў сьлед, паслаў цасарэўне ј сабе лісьця і ляглі яны спаць, бо ўжэ ноч надыјшла. Ляжаць яны сабе ды гукаюць, а тым часам і ночка прајшла. Ведама, улетку, якая ноч. Заснулі яны, як ужэ ўзыјшло сонейка. Ужэ пачало прыпякаць, а яны сьпяць, бы ўмерлыя, сьпяць і ня чуюць, што зьмеј прэ цераз балота проста на астравок. Прыпякло сонейка, загулі чмялі ды пшчолы над краскамі — зьбіраюць мёд. А Бортнік сьпіць і нічога ня чуе. Вось ужэ зьмеј на астраўку, вось-вось нападзе ды ј пажрэ Бортніка разам із цасарэўнаю адным хламам. Першы спужаўся зьмея зајчык баязьлівы, усхапіўся з-пад куста, прылажыў вушы ды як суне, ды ад страху наскочыў якраз Бортніку на нос. Чмыхнуў Бортнік ды ј прахнуўся. Прахнуўся ён — чуе, аж зьмеј блізка; хапіў ён цасарэўну на бярэмя ды ј папёр далей цераз балота. Бег-бег, дабег да ракі. Рака глыбокая ј шырокая. Як тут перабрацца на другі бок? Стајіць ён на беразе ды ј думае; бача, аж у рацэ грае шчупак.

— Шчупак, шчупак!—просе Бортнік—перавязі нас на другі бок ракі.

— Ня маю калі,—трэ'лавіці плоткі. — Вільнуў хвастом ды і паплыў.

Вось ляціць шуляк*). Бортнік даваў яго прасіці—Шуляк, шуляк, перанясі нас на другі бераг.

— Няма калі,—трэ'лавіць птушкі ды карміць дзеткі.—Махнуў шуляк крыламі ды і паляцеў. Прыляцела да ракі пшчолка піці ваду. Бортнік і просе яе:—Пшчолка, пшчолка! перапраў нас на другі бераг.—Добра—кажа пшчолка—я ўвесь век раблю на людзёў і на Бога. Садзецца на мяне.—Селі Бортнік і з цасарэўнаю на пшчолку, а яна растапырыла крылцы ды вум! і пераляцела цераз раку. Дабег зьмеў да ракі ды даваў рабіць мост. Навырываў з карэньням дубоў, нацягаў у раку ды і загаціў ваду ада дна аж да верху. Яшчэ і дагэтуль там ляжаць на дне ракі цэлыя дубы.

Тым часам Бортнік дабраўся да гасподы. А ведама, у гасподзе кожны сьмялеўшы. Толькі вось па немалым часе і прэ зьмеў. Што тут рабіць? Ухапіў Бортнік зубель, запаліў яго ды і выскачыў з хаты. Зьмеў тут на яго і напаў, а Бортнік і ўсадзіў зубель зьмею ў горла ды даваў зь ім біцца. Ці доўга ці мала яны біліся, толькі зьмеў пачаў над Бортнікамі браць верх. Бача Бортнік, што яму прыходзяць капцы, уздумаў аб тэў пшчале, што адратаваў ад сьмерці, ды і гукнуў яе на помач. Толькі ён клікнуў: — Пшчала, пшчала, памажы ў прыгодзе! — як сыпне сюды цэлы роў пшчолаў, ды як нападучь яны на зьмея, ды пачнуць яго кусаць, ды пачнуць грэць. Круціўся, круціўся зьмеў ды і зьвіўся, бы вужака. Усхапіўся Бортнік, ухапіў сяке-

*) каршун.

ру ды і адсек зьмею голаў. Доўга круціўся зьмеі без галавы, круціўся, аж яму выкапаў. Падзякаваў Бортнік пшчале, дабіў зьмея ды і здзер із яго пярэстаю скуру. Рада цасарэўна, бы на сьвет нарадзілася, дзякуе Бортніку і просе яго, каб ён пажшоў зь ёю ў тое слаўнае гаспадарства, да слаўнага гаспадара — да яе роднага бацькі, да слаўнае гаспадарыні — да яе роднае маці, каб пажшоў туды.

Забраўся Бортнік у вялікаю дарогу, узяў із сабою капу лапцёў, цагала, крамянец, ды губку, палажыў у торбу зьмяінаю скуру ды і пажшоў з цасарэўнаю ў слаўнае гаспадарства, за сіняе мора, за высокія горы, за вялікія балаты, за цёмныя лясы. Ідуць яны ды ідуць; пераішлі лясы, пераішлі балота, падходзяць да го-раў. А горы высокія аж да неба. Пачалі яны лезьці на горы. Лезьлі, лезьлі, дык і канца няма. Бачаць яны, аж на дубе арлінае гняздо, а ў гнязьдзе малыя арляняткі. Сядзяць арляняткі, раты разяваюць ды есьці просяць. Накармілі яны арляняткі, а самі селі аддыхаць. Тым часам на гняздо напала куніца. Яна хацела па-есьці арляняткі. Тут Бортнік як перацягнуў па-пліскаю куніцу, дык яна і выпруцілася. На гэты час налятае арол. Абачыў ён, што Бортнік абратаваў малыя дзеткі і кажа — Прасі, чаго хочаш. — Перанясі нас цераз гэтыя горы, — просе Бортнік. — Добра, садзецца на мяне. Селі гэтыя яны на арла, а ты і перамчаў іх цераз высокія горы ды цераз сіняе мора. Падзякавалі яны арлу ды і пажшлі да слаўнага гаспадара ды да гаспадарыні. Ідуць ды ідуць, распытуюць дарогу. Напасьледак, прыйшлі яны да гаспадарскіх палацаў. Прывялі іх да гаспадара і гаспадарыні.

— Якія вы людзі?—пытае цэсар — адкуль вы прыішлі?

Не пазнаў ён свае дачкі, так яна паблажэла ў зьмея ды зьмянілася. Але як учула цэсарыха голас, дык і пазнала дачку. Тут яна кінулася ёй на шыю і даваў цалаваць ды абырмаць. Тым часам Бортнік дастаў із каўстры скуру зьмееву ды і праслаў яе на зямлі. Спалохаліся ад аднае скуры ўсі тут князі ды баяры. Даваў цэсар пытаці Бортніка, як ён вызваліў цэсарэўну. Расказаў Бортнік, а гаспадар із гаспадарыняй пасадзілі яго із сабою за стол і даваў частаваць. Па немалым часе аддаў цэсар за Бортніка сваю дачку—хорошаю цэсарэўну, і сталі яны жыці, пажываці ды людзёў не забываці. А па сьмерці гаспадара цэсара стаў гаспадарыць у тым гаспадарстве Бортнік. Пры іім добра было ўсім людзём, бо ён памятаў, што ты і најдужшы, хто робе дзеля людзёў і дзеля Бога.

АСІЛАК.

Жылі сабе дзед ды баба. Жылі яны ў згодзе: любіліся-кахаліся ўсе жыцьцё. Разам гаравалі, працавалі, разам аддыхалі. І былі шчаслівыя, толькі ў вадным ня даў Бог јім уцехі — пражылі ўвесь век і ня малі дзяцеј. — Хто нам на старасьці вады падасьць? — Часта гаманіла баба і хвартухом уцірала сьлёзы. — Ня плач, баба—разважаў яе дзед,—ніхто, як Бог. Ён міласьлівы, мо' яшчэ ј парадзе нас на старасьці. — Баба пакідала плакаць і ціханька сьміялася. Бывала яе вочкі блішчаць ад радасьці, дарма, што твар, бы ральля, увесь зморшчыўся. Ведама, чалавек ніколі ня кідае надзејі на шчасьце, бо без надзејі нельга жыць на сьвеце.

Раз быў сьвяты дзень. Вясна. Чуць зајшло сонца. Вечар цёплы, пагодны. Павячэралі дзед із бабаю дыј паселі на прызьбе. Сядзяць яны ды завідуюць, як гуляюць на загуменью суседнія дзеці. Ужо пачало цямнець, на небе заблыскалі зоркі, хацелі яны јсьці спаць, як вось бачаць: паказалася на небе вялікая ј ясная зорка. — Мо' гэта душачка мајго дзіцяці,—думае баба. Чуць яна гэта падумала, як тая зорка ј пакацілася па небе: коціцца ўсе бліжэј ды бліжэј і ўсе расьце. Вось яна ўжэ над самым сялом гарыць, бы капа сена. Спалохаліся людзі, а зорка трэснула над самым сялом на кускі, адно јіскры пасыпаліся на зямлю, і пагасла. Адна јіскра ўпала бабе да самых ног, бы чырвоны гарачы каменчык. Ля-

жыць ля прызбы каменчык, ясны, як зорка. Спалохаліся дзед із бабаю, а потым, як трохі ачухаліся, дык і кажуць у вадзін голас: „Мо‘ гэта Бог нам даў дзяцё?“ Узяла баба тыі камень, палажыла яго ў пялёнкі, і панесла ў хату. Толькі разьдзьмухала яна агонь ды засьвяціла лучыну, бача, ажно праўда: у пялёнках ляжыць не камень, а такі гожа хлапчук, што ня можна і сказаць. Не нарадуюцца дзед із бабаю,—так і не лажыліся яны ўсю ноч. Расьце хлопчык, бы рыжок, расьце хлапчук ды сілы набіраецца. І скоро ён стаў такі дужы, што яго ніводны најдужшы мужчына ня можа ўходаць. Вырас асілак, убраўся ў сілу і даваў ён зьбірацца ў сьвет. Як ні ўпрашалі дзед із бабаю, каб ён не пакідаў іх на старасьці,—куды там.—Няма чаго мне тут із вамі сядзець ды куры заганыць. Я пајду шукаць нэпрыяцэлеў і ці сам загіну, ці нэпрыяцэлеў загублю. Няма чаго рабіць—прыгатавалі дзед із бабаю свајго сынка ў вялікаю дарогу і з плачам прапусьцілі яго за сяло. Тут яны разьвіталіся і вярнуліся дамоў, бо далей не маглі іці, — вельмі ўжэ былі старэнькія.

Ујшоў Асілак—так яго ўсі звалі—у цёмны лес ды так засьвістаў, што аж лісьце пасыпалася. Спужаліся птушкі, пахаваліся ў вецьце або ў лом. Спужаліся дзікія зьвяры, пахаваліся, хто куды мог. Жыло ў гэным лесе сем братаў, сем разбојнікаў. І ніхто ня сьмеў праіці або праехаці пераз тыі лес. Жылі яны там і нікога не баяліся. Пачулі разбојнікі тыі сьвіст і пајшлі проста на Асілка. Тым часам Асілак выјшаў на парасельку, наклаў агню, сядзіць сабе ды на ражэнчыку пячэ сала. Тут яго разбојнікі і абступілі адусюль.

Якія вы людзі і што вам трэ? — пытаецца Асілак. — Хто ты такі, што пасьмеў прыіці ў наш лес? — пытае старшы разбоўнік. — Хто я — пазнаеш, як памераецься за мною сілаю, а лес ня твой, а божы, Бог даў лес на патрэбу ўсім людзём. — Гэта наш лес; гэта нашая гаспадарка. Мы тут тубалцы з даўных часоў. — Вы разбоўнікі. Вы разбоям запанавалі гэтым лесам. А я прышоў, каб адабраць у вас божаю пушчу і даць усім людзём. — Ого, які ты дужы! Давай пярвеў паходаемся, хто з нас дужшы. — Давай. — Узяў старшы разбоўнік зялезнаю булаву ў дзесяць пудоў і стаў перад Асілкам. Асілак азірнуўся наўкола, бача — непадалечку стаіць вялізаны дуб, што ў трох не абняць. Ухапіў гэта Асілак ты дуб ды вырваў з карэньням. Абачылі тое разбоўнікі, спалохаліся і давай прасіцца, каб ён ня губіў іх. — Будзь у нас старшым і тады мы ўсім сьветам запануем. — Не — кажа Асілак, — ня дзеля таго я прышоў, каб сьветам панаваць, а на тое, каб аслабаны сьвет ад паноў, бо ўсялякі чалавек сам сабе пан. А хто хоча быць панам над іншымі людзьмі, ты мой непрыцель. — І давай ты сем братоў, сем разбоўнікаў прасіцца, каб Асілак узяў іх да сябе ў сябры. — Добра — кажа Асілак. І пайшлі яны разам.

Ідуць сабе яны ды ідуць ад аднаго сяла да другога. І ўсюды Асілак усе адно кажа, што ўсі людзі самі сабе панове, што ўсе Бог даў на патрэбу ўсім людзём. У яго гэтыя прыслоўжы былі. Ён яго заўжды казаў — Еж хлеб і людзём даў. І — жыві, спажывай ды людзёў ня ўжывай. Ведама, хто любе кусацца, таго і другія кусаюць. І пачаў Асілак навучаць, каб людзі жылі ў згодзе ды ў ласца. — Тады — кажа — ніякае ліха зь імі ня справіцца, бо згодная

грумада, бы адзін вялікі чалавек, вялікі асілак, дужшы за ўсіх асілкаў.

Пајшла тая прачутка па ўсім сьвеце. Спалохаліся панове і давај лавіць Асілка. Доўга яны шукалі яго ды ўсе не маглі знаці. Але вось тыя сем братоў, сем разбојнікаў захацелі самі быць панамі, змовіліся яны, каб выдаць Асілка. Панове рады, называюць разбојнікаў сваімі братамі, кланяюцца јім і даюць јім двары, многа грошаў і ўсялякага добра. Давај гэ-та разбојнікі падмаўляць людзёў, каб яны выдалі бунтара-Асілка. Адных падмовілі, другіх застрашылі, а трэціх падпајілі. Ведама, заўжды многа знојдзецца дурных людзёў, што яны гатовы самі ў вяроўку лезці. Яны ј сказалі паном, дзе жыве Асілак. Набралі панове маскалёў і напалі на Асілка. А ведама маскаль, яму як загадаюць, дык ён і роднага бацьку зарэжа. Асілак тым часам нічога ня ведаў і лёг на супачынак. Тут маскалі напалі на яго, зьвязалі вяроўкамі і вядуць да паноў. Забралася шмат людзёў. Шкада јім Асілка, але няма чаго рабіць. Ня могуць адабраць у маскалёў добрага чалавека. Вядуць маскалі Асілка ў двор, а людзі цягнуцца ззаду. Мужыкі маўчаць, апусьціўшы галавы, а бабы плачуць ды божкаюць: „На каго-ж ты нас пакідаеш? Хто-ж нам скажа добрае слаўцо?“ Тым часам забралася паноў, што хоць гаць гаці ды па галавах хадзі. Бы ваўкі над здыхатој завылі, што Асілка злавілі. Сьмяюцца, жупяць*), рукі паціраюць ды якую прыдумаць кару выбіраюць. Адзін кажа—скуру із жывова задраць; другі кажа—ганталёў у цела назаганяць; трэці кажа — павесіць за

---

*) гамоняць, гукаюць.

язык, каб увесь сьвет знаў, што пан, то ня мужык; чацьверты кажа—язык адрэзаць ды ногі перабіць, каб ня мог па сьвеце хадзіць, ня мог гаманіць ды людзёў вучыць.

Пакуль яны крычалі ды кару прыдумлялі, Асілак страпянуўся, вярочкі парваў ды да людзёў сказаў: „Браткі, калі-б паноў чорт узяў, то-б сьвет бяды ня маў, а без гарапашнікаў-мужыкоў ня было-б ні хлеба ні асьмакоў. А каб гэтае ліха зламаць, трэ' ўсім, як адзін чалавек стаяць; ня грызьціся праміж сабою, ды ад варагоў бараніцца гурбою“. Так сказаў Асілак і шчэз; толькі клубок агню з таго месца пакаціўся па зямлі. Спалохаліся паны і маскалі; стаяць ды дрыжаць. Ачухаліся яны, азіраюцца, бы ваўкі ў ваўкаўні. А Асілак, кажучь, і дагэтуль па сьвеце гуляе ды людзёў навучае. Але ведама, мужыкі дурныя, праміж сабою грызуцца, перад панамі-варагамі гнуцца, самі сябе за губы трымаюць і добра ня маюць. Але пэўне хутка тое будзе, што кожны сам сабе панам будзе. Усі людзі будуць роўна гараваць, будуць роўна панаваць.

Б Р А Х Н Я.

Быў адзін такі пан, што што-б яму хто ні сказаў, дык ён усе кажа, што праўда, але. Хто яму ні хлусіў, ніхто ня можа так схлусіць, каб ён сказаў, што гэта няпраўда.

Вельмі любіў ты́ пан слухаць казкі. Хлусіць яму хто якую бајку, а ён усе за кожным словам кажа: „праўда, але“. Захацелася таму пану пачуць такую казку, каб сказаць, што гэта няпраўда; але ніхто ня можа прыдумаць такое казкі. Абяцаў ты́ пан даць жменю золата таму, хто скажа такую казку, каб пан не паверыў.

Знаішоўся адзін п'янчужка. Звалі яго Ахрэмам. Ён свае гаспадаркі ня маў, бо быў вельмі вялікі гультай і п'яніца. Паішоў Ахрэм да пана казаці казкі. Доўга казаў Ахрэм пану ўсялякія бајкі, а пан усе кажа: „праўда, але“. Кажа Ахрэм,—іду я ды іду па вадзе, а рака шырокая, што і берагоў не бачно, але вось выскачыў із вады мядзьведзь, задраў увярх хвост ды да мяне. Што тут рабіць!? Перш я схаваўся ў бабравіну, але ня мог там уседзіць, бо хтось наклаў на дне ракі агню і нарабіў такога куродыму, што дым вочы выядае, навет рыба пачала пырхаць ды чмыхаць носам. Вылез гэта я з бабравіны, а мядзьведзь да мяне... Вось я сунуў яму руку ў горла. Ён туды-сюды—толькі хвостом круце. Засунуў я руку далей і ўхапіўся за хвост. Як убраў я за хвост, закруціў яго на руку ды як уперся, дык і вывярнуў мядзьведзя трыбухамі наверх. Толькі раве мядзьведзь,

а кусацца ня можа, бо зубы тырчаць на ўсі стараны.—Праўда, але,—кажа пан. — Паўшоў я далей, аж бачу ўсьсела на пшчалу двананцаць медзьвядзёў. Я бегчы ды бегчы, ратаваці пшчалу. Бег зраньня аж да вечара. Тым часам медзьвядзі зьелі пшчалу, адно костачкі асталіся. Прыставіў я пшчаліныя косьці да хмаркі ды і палез на неба. Узлез на неба, пабачыўся з бацькам сваім ды зь дзедам. Падпаілі яны мяне крыху, і не магу я наці астрогі, каб злезьці зь неба. Вось абачыў я кучу мякіны. Даваў я зь мякіны віці вяроўку. Зьвіў вяроўку, прывязаў яе за неба і спушчаюся ўніз. Але вось ляціць матыль. Як махне крылом, вяроўка і парвалася, а я паляцеў уніз ды і упаў у пекла.—Праўда, але,—кажа пан. Зірнуў я ў пекле, аж чэрці на панськім бацьку смалу возяць ды гьдамі падганяюць.—Хлусіш, галгане! — крыкнуў пан.—Ня можа таго быць!—А калі пан ня верыш, дык паглядзі сам,—кажа Ахрэм. Заплаціў пан Ахрэму жменю золата ды і годзе казкі слушаць.

ДЫ ШТО ГЭТА ЗА ПАЎСТАЛА...

Ды што гэта за паўстала,
Што на сьвеце праўды мала?
Топчуць праўду пад нагамі,
А няпраўда між панамі.
Стаіць праўда ды ў парозе,
А няпраўда за столікам.
Есьць праўда суху рыбу,
А няпраўда ашатрыну.
П'е праўда горка піва,
А няпраўда мёд і віно.

Гэтаю песьню запісаў я ў 1910 г. ў в. Воіш-
тавічы Валожынскага пав. (даўней Ашмянскага),
Вішнеўскае вол. ад Целяжэвічанкі, ведамае пяхі
ў гэнај вёсцы. Запісаўшы, аддаў яе ў тым-жа го-
дзе разам ізь јіншымі запісанымі (звыш сотні)
песьнямі ў рэдакцыю „Нашае Нівы“, дзе ўсі яны
загінулі. Цяпер я запісаў яе другі раз ізь памяці.
Паводле зьместу відаць, што гэта песьня штучная,
але лучыла ў народнаю гушчу, падабалася ёј
і сталася песьняј народнај. Народ-жа дадаў да яе
мэлёдыю. На жаль, мэлёдыя дагэтуль не запісана.
Друкую гэтаю песьню як дзеля яе цікаўнага зьме-
сту, так і дзеля таго, каб зьвярнуць увагу нашых
зьбіральных, што ёсьць яшчэ на сяле ладне
вершаў беларускіх няведамых паэтаў, каторыя
сталіся народнымі творами: Усі яны павінны быць
запісаны.

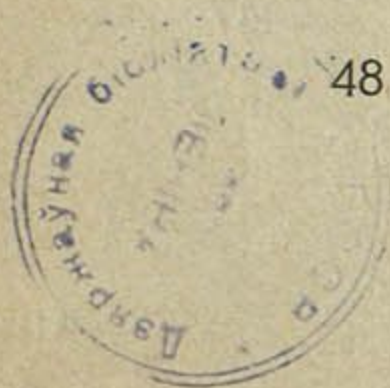
Д-р Я. Станкевіч.

1964 г.

ЗЬ М Е С Т.	бал.
Каваль	3 „
Зьмеј	21 „
Рымша або пану навука	26 „
Бортнік	31 „
Асілак	40 „
Брахня	45 „
Ды што гэта за паўстала	47 „

Казкі выбраныя ізь першага зборніку
беларускіх казкаў А. К. Сержпутоўскага.

+

1000

1994 г.

80000003077976

